

Édes Anyanyelvünk

2013. DECEMBER

XXXV. ÉVF. 5. SZÁM

Stróbl Alajos: Anyánk (1896)

A TARTALOMBÓL:

Büky László:
Hej, két tyúkom tavalyi...

Balázs Géza:
Az anyanyelv különlegessége

Kemény Gábor:
Még valami
az alanyi-tárgyas egyeztetésről

Heltai Borbála:
Geresdlak – egy sokszínű
és soknyelvű közösség

H. Varga Márta:
Hogyan lesz a madárból kígyó?

Bozsik Gabriella:
Helyesírás az egészségben –
egészség a helyesírásban

Dr. Makra Zsigmond:
Set-top-box = átalakító?

Szilvási Csaba:
*Az ugyan és a szinte
„rég arcáról”*

És: nyelvi kérdések és válaszok,
nyelvi játékok, új szavak

Előfizetési tudnivalók

2014-ben az Édes Anyanyelvünk ára nem változik.

Lapunk bármely postahivatalban előfizethető.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai – tagdíjfizetésük időtartamában – a lapot illetménylapként a megjelenés napján levélszekrényükben megkapják. Hogy a 2014. évi számok is megérkezzenek, kérjük, időben rendezzék tagdíjukat. A tagdíjat elsősorban banki átutalással kérjük rendezni. Számlaszámunk: 11705008-20132015. A közlemény rovatba írják be: Tagdíj, 2014. Ha nincs lehetőségük átutalásra, kérésükre sárga csekket küldünk. Ennek igénylése: posta@anyanyelvapolo.hu. A tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Ahhoz, hogy lapunk 2014. évi februári számát illetménylapként megkapják, 2013 végéig rendezni kell a tagdíjat. A 2014. február végéig tagdíjat fizetők csak 2014 áprilisától, az április 30-ig fizetők csak 2014 júniusától kapják az illetménylapot.

Ha időben befizették a tagdíjat, és nem érkezik meg a lap, először a helyi postánál jelezzék panaszukat. Ha ez nem jár sikerrel, vegyék föl szerkesztőségünkkel a kapcsolatot: ea.szerkesztoseg@gmail.com (Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkár).

Az Édes Anyanyelvünk új és régebbi számai folyamatosan kaphatók:

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljaújhely-Széphalom. www.nyelvmuz.hu

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 1148 Budapest, Örs vezér tere 11. fszt. 1. www.e-nyelv.hu

Polihisztor Könyvesbolt, 1053 Budapest, Múzeum krt. 17. www.polihisztorkonyv.hu

Édes Anyanyelvünk szerkesztősége, 1054 Budapest, Károlyi u. 16. ea.szerkesztoseg@gmail.com. Fogadóóra: szerda: 15.00–16.00.

Stróbl Alajos (Liptóújvár, 1856. június 21. – Budapest, 1926. december 13.) a századforduló magyar szobrászatának vezető egyénisége. 1876 és 1880 között Bécsben tanult, és már 1877-től kiállító művész volt.

Az újonnan épült Operaház épületére két homlokzati szobrot és a bejáratnál két ülőszobrot (Erkel, Liszt) készített. Ettől kezdve a kor legkedveltebb emlékműszobrásza volt. Többek között Arany János emlékszobra (a Magyar Nemzeti Múzeum kertjében), a Várban felállított Mátyás-kút és a Halászbástyán lévő Szent István lovas szobor tartozik legismertebb munkái közé.

A 19. századi jellegzetes emlékműstílusban fogant művei mellett impresszionisztikus portrékat is készített. Egyik fő művét, *Anyánk* című szobrát az 1900-as párizsi világkiállításon nagydíjjal jutalmazták. Évtizedeken át a Képzőművészeti Főiskola tanára, pedagógiai tevékenységének hatása felmérhetetlen.

TARTALOM

Málnási Ferenc: „Én az idővel bátran szembenézek!”	3
Büky László: <i>Hej, két tyúkom tavalyi...</i>	4
Balázs Géza: Miért érdekes? Az anyanyelv különlegessége	5
Kulcsár István: Ezek is „visszaköszönnek”	6
Kemény Gábor: Még valami az alanyi–tárgyas egyeztetésről	7
Heltai Borbála: Geresdлак – egy sokszínű és soknyelvű közösség.	8
H. Varga Márta: Szuppletív alakok a magyarban (avagy hogyan lesz a madárból kígyó?)	9
Bozsik Gabriella: Helyesírás az egészségben – egészség a helyesírásban	10
Elek Lenke: Pr-magyar, pr-etika	11
Dr. Makra Zsigmond: <i>Set-top-box = átalakító?</i>	11
Holczer József: Háttérből – előtérbe	12
Szilvási Csaba: <i>Az ugyan és a szinte „régi arcáról”</i>	12
Minya Károly: <i>Férfikézilabda Bajnokok Ligája(-mérkőzés)</i>	13
Kovács József: <i>Száz ágra süt a nap</i>	13
Molnár Zoltán Miklós: Mi mindennek van filozófiája?	14
Láng Miklós: <i>Nulla = semmi?</i>	14
Anyanyelvi pályázat, 2014.	15
Balázs Géza: Beszélgetés Mezey Katalin költővel 70. születésnapján.	16
Mády Katalin: A nyelvi attitűd jelentősége a hangváltozási folyamatok vizsgálatában	17
Horváth László: <i>Elődöntő és középdöntő</i>	18
Lőrincze-díj, 2013.	
Grétsy László: Dr. Bősze Péter	
Balázs Géza: Kiss Jenő	19
Sólyom Réka: Beszámoló az Eötvös József szónokversenyéről	20
Batár Levente: <i>Dodzem</i>	20
Hírek – tudósítások	21
Pontozó	22
Keresztrejtvény.	23
Új szavak, kifejezések (77.)	23
Hujber Szabolcs összeállítása: www.manyszi.hu	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSEGE NEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu, Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com, Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök), Grétsy László, Heltai Nagy Erzsébet, Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu, ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt írásokért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési
Bank

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

„Én az időkkel bátran szembenézek!”

130 éve született Tompa László erdélyi költő

Tompa László (1883–1964) költő, műfordító, szerkesztő, a helikoni írőközösségben Áprily Lajos, Reményik Sándor mellett az „erdélyi triász” harmadik tagja, Udvarhely, a Székelyföld, a helytállás szimbóluma, aki költői életet volt képes teremteni „a költőietlenség legádázabb sivatagjában” is. Verseiben azt a közösségi etikát képviselte, amely a transzszilvanista eszmekör egyik meghatározó eleme volt.

Magányos fenyő című versszövege három (egy nyolc-, egy négy- és egy tizen-nyolc soros) szakaszra tagolódik. A szövegösszetartó erőt a mondategységek alá-és mellérendelő viszonya, az alany és az állítmány egyeztetése mellett a birtokos személyjeles szavak (*gyökereimmel, rám, magam, nekem, uram, törzsem, ágam, gallyaimon*) teremtik meg. Az egyes szám első személyű igék (*megkapaszkodom, állok, biztatom, szólok, látiam, görnyedtem, kibírtam, szembenézek*) a megszemélyesített fenyő cselekvését, magatartását fogalmazzák meg, szemben az egyes szám harmadik személyű igékkel (*görnyed, lakol, röpiül, nyikorog, várja, omlik, emleget, maradt*). A szöveg névmásai közül a hatszor előforduló *én* névmáshoz a *magam, nekem* névmások is csatlakoznak, sőt a *te* személyes névmást is magára érti a költő. Határozott névelős szavak (*az őszcibálta bús bokor, az ágakról, a szélben, a gúnyos hold, a tél, a hó alatt, az időkkel*) utalnak az olvasó korában megszerzett ismereteire, tudására, segítenek megteremteni a kapcsolatot a szöveg egymással összefüggő részei között.

A grammatikai kapcsolat mellett jelentéstani elemek is segítik a szövegkohézió megteremtését. Például ellentétes szavak is betöltik ezt a szerepet: *A végét várja minden – csak én nem!; minden omlik, összedül – megkapaszkodom, s állok egyedül; a gúnyos hold halált, s hasonlót emleget – láttam én már karón varjat; görnyedtem, de törzsem, ágam zöld maradt, kibírtam, az időkkel bátran szembenézek!*

A szöveg címe témamegnevező jelzős szerkezet, szimbólum értékű. A vers az 1929-ben kiadott *Ne félj!* című kötetben jelent meg, benne a költő az „erdélyi gondolat” kisebbségvédő humanizmusát hirdetve találta meg a helyét az újjászülető erdélyi irodalomban.

A költemény a szerző monológja, benne a holdnak adott felelettel, a zárószakaszban. A költő ekkor írott verseit a cselekvés vágya hatotta át. Tompa László „költészete azt a közösségi etikát képviselte, amely a transzszilvanista eszmekör egyik meghatározó eleme volt: *Kiáltás, Vallomás, Erdélyi magaslaton, Ne félj!, Őszi szántás székely hegyek alatt, Erdélyi télben, Lőfirőstés* stb.” (Pomogáts Béla). E versek mellé akkor is odaillesztettek és ma is odatartoznak Áprily Lajos *Az irisórai szarvas, Tetőn* és Reményik Sándor *Törpefenyő* című versei.

Tompa László költeményében valóságos elemekkel átszőtt elképzelt világkép bontakozik ki, melyről az olvasónak is kialakul(hat) véleménye. Kuncz Aladár szerint: „Tompa sajátos erejével nem általános természeti képeket lelkesít át. Nála minden vers egy-egy konkrétan meghatározott erdélyi természeti jelenség. És minél élesebben különíti el a képet az általánostól, annál nagyobb erővel tudja benne kifejezni az általános művészt. Míg a költő az erdélyi világot örökíti meg, ugyanakkor a maga költői elképzelésébe átveszi ennek a különleges természeti világnak jellemző sajátosságait, ... vakítóan koratavasos, ezer színben gazdagon őszi, megejtően titokzatos, hirtelen változó, megverejtő kezdetű, álomra csábító – akárcsak az

MAGÁNYOS FENYŐ

Hogy görnyed, mint aki bűnt lakol,
Az őszcibálta bús bokor!
Az ágakról levert levelek
A szélben föl s le kerengenek.
Haraszt röpiül, vén fűz nyikorog – –
Minden csupa gyász, por, pernye, romok.
A végét várja minden e zord vidéken –
Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
Gyökereimmel e kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom,
S állok, daccal, társ nélkül, egyedül.

S míg havat dob rám, hőköpenyt,
egy szeles nap, vagy egy vad éj.

Így biztatom magam: ne félj,
te tovább tartasz, mint a tél!

A gúnyos holdnak, mely nekem
halált, s hasonlót emleget,

Így szólok: „Uram, láttam én
már karón varjat eleget!

Görnyedtem én még máskor is,
némultan, hó és jég alatt – –

De törzsem, ágam akkor is,
a hó alatt is zöld maradt.

Kibírtam én már sok telet,
Míg jöttek a jégtörő szelek,

S gallyaimon, mint hurokon,
Új fuvalmak zenéltek!

Így múltnak, újulnak évek...
En az időkkel bátran szembenézek!”

(1929)

a hegyi világi természet, amely maga Erdély.” Még az 1922-ben írt *Új Dévavára épül* című versében is „határozott küzdeni akarással tett vallomást arról, hogy bizalommal kívánja vállalni a személyes helyzetét követelő közösségi feladatokat: »Halljátok-e: nincs veszve semmi. / (Idő, te is korán kacagsz még!) / Holnapra már hordom a téglát. / S ha kell: vérem lesz a ragaszték. /... Az a vár mégis állni fog majd!«” (Pomogáts Béla).

A költemény nyelve magyar, mai, szépirodalmi alkotás. Stílusa is szépirodalmi. Rossz hangzású, kakofonikus szavakkal indítja versét a költő: *görnyed, őszcibálta, nyikorog, gyász, pernye, omlik, összedül*, de jó hangzású szavakkal biztatja magát: *csak én nem!, törzsem, ágam ... zöld maradt, gallyaimon új fuvalmak zenéltek, az időkkel bátran szembenézek!* A költemény szavai szótári jelentésükben szerepelnek, de a szövegösszefüggésből adódó többletjelentéssel gazdagodnak: az őszi, téli világban összecibált bokor, a szélben föl s le kerengő levelek, a röpiülő haraszt, nyikorogó vén fűz mellett a bús székely fenyő gyökereivel megkapaszkodik, a szeles nap, a vad éj ellenére nem fél, s a gúnyos holdnak is azt üzeni, törzse, ága zöld maradt. Összetett szavak is segítenek a stílusformálásban: *őszcibálta, föl s le kerengenek, összedül, megkapaszkodom, hőköpenyt, kibírtam, jégtörő, szembenézek*. A szöveg igéi cselekvést, mozgást, állapotot jelentenek: *görnyed, vár, megkapaszkodom, állok, biztatom, kibírtam, szembenézek*, de történést is: *föl s le kerengenek, röpiül, nyikorog, omlik, összedül*. A megrajzolt világképből nem hiányozhatnak a főnevek sem: *bokor, levelek, haraszt, fűz, gyökerek, fenyő, éj, hőköpeny, nap, tél, hold*. A főnevekkel társított melléknévek a milyenséget, a tulajdonságot nevezik meg: *őszcibálta bús bokor, vén fűz, zord vidék, kopár fokon, bús székely fenyő, szeles nap, vad éj*. S a szófajok világát kiegészíti az *én* személyes névmás, jelentőségét a hatszori ismétlés jelzi. A határozóragos vagy névutós szavak a cselekvés, történést helyét jelölik: *ágakról, szélben, vidéken, fokon, hó és jég alatt, a máskor, akkor* szavak az időt, a *gyökereimmel* az eszközt, a *társ nélkül, egyedül, némultan* pedig a cselekvő alany állapotát.

A szóképek között a címbe emelt *magányos fenyő* jelzős szó szerkezet megszemélyesítéssel – *bús székely fenyő* – is érzékelte a költő magatartását, vállalt szerepét, ezért allegória.

A szövegmondatok felkiáltó mondatokkal kezdődnek, ezután kijelentő mondatok sorakoznak, majd egy tagadó mondat – *csak én nem!* – az első szakasz végén külön sorban. További kijelentő mondatok után felkiáltó mondatokkal zárul a vers. A szöveg az igéi állítmányok túlsúlya miatt verbális, bár az első szakaszban egy nominális sor is található: „Minden csupa gyász, por, pernye, romok.” A költő a holdnak szóló feleletét egyenes beszédként, idézőjellel szövi a versbe.

„Magány és béke tölti be költészetét” – vallotta Sötér István Tompa Lászlóról. „Béke – és nem nyugalom! Béke pedig csak harcok és veszélyek után terem. Tompa László egész élete mozdulatlan, egy helyben álló háború – önmagával és a világgal. Vállalja is: csupa konokság, dac és kihívás van a tartásában. Költészete az igazán férfiasak, a Berzsényi módján indultak közül való.”

Így emlékezzünk rá Székelyudvarhelyen a tiszteletére rendezett emlékházban, de másutt is, ahol magyarok élnek.

Málnási Ferenc

Egy kis magyar művelődéstörténet

Hej, két tyúkom tavalyi...

Ha szótárainkat lapozgatjuk, a *ty* betűnél a *tyuhaj(a)*, a *tyutyutyu*, a *tyű*, a *tyűha* indulatszavakon kívül mindössze a *tyúk* szót és összetételeit találjuk. Nyelvünkben a szavak elején olyan ritka tehát a *ty* hang, mint a fehér holló. Régen csak *t* és *j* találkozásokkor, majd a XVI. századtól többnyire *i* és *ü* után jelentkezett, ezért azután a házi szárnyas jószágot a magyarban *tik*nek hívták sokáig, sőt manapság is hallhatni még így egyes nyelvjárásokban. Maga a szó az őtörökből való sok más háziállat nevével együtt (*borjú*, *dísznő*, *kecske*).

A (nagy)városi ember számára manapság persze nemcsak a fehér holló ritkaság, hanem a tyúk is, sőt: immár a falusi portákon sem kapingálnak, kotkodácsolnak a peckesen járó kakasok felügyelete alatt. Többé-kevésbé kipusztult a magyar parlagi tyúk, amely még honfoglaló őseinkkel együtt érkezett a Kárpát-medencébe. Ebből nemesítették a fehér, a sárga és a *kendermagos* változatot, mindegyik fajtát különjelesen lehetett tartani, szinte ellátták magukat a szabadban, rovarokkal, gyommagvakkal táplálkoztak. Megbecsülték a tyúkokskákat már az évi 80–110 tojásért is. Emlékezetes Petőfi Sándor verséből: „Ej mi a kő! tyúkanyó, kend / A szobában lakik itt bent? [...] Ezért aztán, tyúkanyó, hát / Jól megbecsülje kend magát, / Iparkodjék, ne legyen ám / Tojás szűkében az anyám. –” A valamikori magyar paraszttasszony is nótába foglalta tyúkjait, Kodály Zoltán a dalt földolgozta Hány János című népies daljátékában: „Hej, két tyúkom tavalyi, három harmadévi...”

Sokáig különlegességnek számított a *bosnyáknyakú* fajta, más nevein: *erdélyi kopasznyakú tyúk*, *bosnyák tyúk*, *csóré nyakú tyúk*; *csóri tyúk*, *Szeremleytyúk*, *törökytyúk* – Tibetből származik, és kereskedők révén Kis-Ázsián és a Balkánon keresztül került Erdélybe a XVII. század vége felé. Ennek a házi szárnyasnak a nyaka a szeme aljától (többnyire) begye felső harmadáig tollatlan. E tyúkfajtát 1875-ben egy bécsi kiállításon Szeremley Lajos tanfelügyelő mutatta be, aki az 1840-es években kezdett Erzsébetvárosban foglalkozni tenyésztésével; az 1925-ös bécsi kiállításon már *erdélyi kendermagos* (Siebenbürger Sperbe) néven szerepelt „Frau von Szeremley” állományából az érdeklődést keltő aprójószág, amelynek sokfelé *bosnyák tyúk* volt a neve, ugyanis Erdélyen

kívül a szerb és bosnyák hegyvidékeken is előfordult, és ezekről a területekről került a déli magyar megyékbe. Ezért hívták *bosnyák*, *kopasz nyakú tyúknak*. A *bosnyáknyakú* mellett idegen származásra vall a *tatártyúk*, a hosszú farktollakkal ékes, de aprócska *japánkakas* is. A tyúkhöz többé-kevésbé hasonló madarakat sokszor a *tyúk* utótaggal és az eredetre, színre vagy másra utaló előtaggal használjuk vagy használtuk: *gyöngytyúk*, *tatártyúk*, *törökytyúk*, *cigánytyúk* ('hoacin'), *indiai tyúk*, azaz 'páva'. – Egy másik házi szárnyasként tartott állatunk, a kacsza hasonlóképpen számos idegen eredetre mutató nevet kapott: *törökkacsa*, *japánkakacsa*, *törökréce*, *muszkaréce* stb. Persze más (házi)állatok neve is többször az idegen eredetre utal. Ilyen a *bosnyákló*, amelyet a magyar parasztság szintén ismert, nem szólva a *perzsa* ~ *sziámi* ~ *török macska* és számos kutyafajta efféle nevével.

Újabb időkben számos tyúkfajta terjedt el, ezek a nemesített fajták hozták magukkal idegen nevéket, például a *Plymouth-tyúk* nagy testű, 160–180 tojást tojó, a fehér *Leghorn-tyúk* 220–250 tojást rakó fajta, a *Cornish-tyúk* hat kilogrammot is elérő és szintén fehér fajta, valaha az ázsiai kakasviadalok hőse volt.

Az idegen földről való különféle tyúkok vagy tyúkfélék és más állatok tartása nem mindig gazdasági hasznuk miatt történt. Nemritkán az idegenmájmolást, illetőleg a jómódúságot jelezték (mint annyi minden). Például Csokonainak *Cultura* című „Víg játék”-ában (1799-ben) Szászlaki „Nemzetes Gavallér”, a korabeli hazafias darabokban szokásos kül-

földimádó szereplő így beszél: „Én udvaromban mindent, mindent külső országivá teszek. Cselédim mind idegen nemzetűek, annál fogva pallérozottak. Anglus Lovat, Suaitzer marhát, Spanyol Juhot, Khinai disznót, Török Ketskét, Olasz Pujkát, Norvégiai Ludat, Alexandriai Katsát, Nigritiai tyukot 's'a't. szerzek udvaromba [...]”. – Szászlaki beszélgetőtársa Tisztes „Öreg Uri ember”, válasza tanulságos: „[...] talám hát az úr ha Nigritziában volna, meg vetné a' nigritziai comis tyúkokat és akkor magyar országig fásasztaná külföldi csibéért tyúk petzérjét.” A diákok, akiknek segédtanítóként a vígjátékot írta Vitéz Mihály, bizonyára tudták (a költőtől?), miféle szerzet a nigritziai csirke. A kritikai kiadás tárgyi magyarázatai azonban hallgatnak róla. A háziasított sisakos gyöngytyúkot ugyan a portugálok az Antillákról hozták Európába, e madarak kakasainak vad ősei (*Numida meleagris*) Afrikában rikácsoltak (a tyúk kevésbé hangos). Hazánkban díszmadár volt kolostorokban, főúri kertekben, majd a XIX. század végén terjedt el paraszti gazdaságokban a Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon.

Büky László

MIÉRT ÉRDEKES?

Az anyanyelv különlegessége

A nyelvnek kiemelkedő szerepe van az emberré válásban, az anyanyelvnek kitüntetett szerepe személyiségünk, gondolkodásunk alakulásában. Az anyanyelvről a következőket állíthatjuk: elsősorban megtanult nyelv; általában a szülőktől sajátítjuk el; az elsajátítás spontán, ösztönös (az anyanyelv „játszva bővül”); természetes könnyedség figyelhető meg a használatában (mind a szövegalkotás, mind pedig a szövegértés területén). Még néhány jellemzővel tovább árnyalhatjuk: elsődleges (elemi); alapvető kognitív és társadalmi kategorizálás meghatározója; világszemléletet határoz meg; közvetlen környezetben orientációt és integrációt nyújt; öntudatot (én-tudatot), identitást jelent, határoz meg; nyelvközösséghez való érzelmi kapcsolódást jelent; alkotó továbbfejlesztésére spontán módon ad lehetőséget (nyelvi játék, humor); „hallgatni” leginkább anyanyelven lehet (itt a belső beszédre, gondolkodásra, fantáziálásra, esetleg az álom közbeni kommunikációra lehet utalni); „reflexnyelv”, vagyis a gondolkodás közvetlen eszköze. S mindennek nyelvpolitikai következményeként: kiemelt, „különleges” nyelvi (nyelvi jogi) helyzetet érdemel (mint tudjuk, a világ anyanyelveinek túlnyomó többsége nem kapott ilyen kiemelt státust).

Velünk születik az anyanyelv?

A nyelvészek úgy vélik, hogy a nyelv bizonyos „ideái” (még inkább nyelvsajátítási programja) már velünk születik, de ez még nem az anyanyelv, hanem csak a nyelv általában (innáta-hipotézis). Gyengíti ezt a hipotézist egy másik (Kodály Zoltán által is hangoztatott) feltételezés, mely szerint a (zenei) anyanyelv tanulása már a magzati korban elkezdődik, hiszen számos jel mutat az anya és a magzat kommunikációjára. A zene-nyelv kapcsolatot pedig eléggé magától értetődőnek tartjuk (ha nem is fejtettük ki részletesen). Ha ezt elfogadjuk, akkor az a bizonyos „program” is lehet anyanyelvi szempontból determinált. Ezek szerint Kodály Zoltánnak a zenei anyanyelvre utaló megjegyzése telitalálat.

Idegrendszeri plaszticitás

Megfigyelhető, hogy az anyanyelv-elsajátítás programja az első évtizedben működik igazán, a későbbiekben lassul, s tízéves kor felett második, harmadik nyelv esetén már ez a „lenderékhatás” nem érvényesül. Ugyanez figyelhető meg manuális, gyakorlati tevékenységeknél. Ennek oka az agyi plaszticitás, amelyet Hámori József kiemelten kutat. Úgy tűnik, hogy az idegrendszeri, agyi plaszticitás csúcsra járatása, a kritikus periódus mind az anyanyelv-elsajátítás páratlanul fontos időszakához kötődik, tehát kapcsolatban van az anyanyelvvél.

Jelzések a tudatalattiból

Az anyanyelv alapvető, stabil beépültségének, folyamatos működésének jelei kimutathatók a tudatalatti-ösztönös (nem kontrollált) viselkedésből. Sok területet szoktak felsorolni, amikor nem leplezhető az anyanyelv. Ilyen az indulatból, nem kontrolláltan feltörő nyelvi jelenségek (indulatszó), a számok, az álomban való nyelvhasználat, de sokszor feszült helyzetben elég lehet egyetlen árukkodó „első nyelvi”, „hazai” szó. Az anyanyelv elnyomható, de váratlan, kontrollálatlan pillanatokban előbukkan.

Érzelmi tudat

Cselekvéseinket sokkal inkább érzelmeink, mint értelmi megfontolások mozgatják. Ebben is döntő szerepe van az anyanyelvnek. Egy kísérlettel kimutatták: „Egy kutatás keretén belül pszichológusok több tesztalanyt megvizsgáltak. Mind-

egyik tesztalany kétnyelvű volt. Anyanyelvük mellett beszéltek még egy nyelvet. A tesztalanyoknak egy kérdésre kellett válaszolniuk. A kérdés egy probléma megoldására vonatkozott. A tesztalanyoknak két választási lehetőség közül kellett választaniuk. Az egyik lehetőség lényegesen kockázatosabb volt, mint a másik. A tesztalanyoknak a kérdésre mindkét nyelven válaszolniuk kellett. És a válaszok megváltoztak, amikor a nyelv is változott! Amikor az anyanyelvükön beszéltek a tesztalanyok, akkor a kockázatot választották. Az idegen nyelv használata közben viszont a biztonságos lehetőség mellett döntöttek. A kísérlet után a tesztalanyoknak még fogadásokat is kellett kötniük. Itt is lényeges különbség mutatkozott. Amikor az idegen nyelvet használták, sokkal ésszerűbben viselkedtek. A kutatók úgy gondolják, hogy idegen nyelv használata közben jobban koncentrálnak. A döntéseket ezért nem érzelmi alapon hozzuk meg, hanem racionális alapon.” Az érzelmi alapú döntés tehát inkább kapcsolódik az anyanyelvhez, s cselekvéseinkben ezek játsszák a nagyobb szerepet!

Nem verbális és verbális gondolkodás

A nem verbális és a verbális gondolkodás (cselekvés) számos, nem ismert szállal kapcsolódnak egymáshoz; s talán valamiféle szinergiák is keletkeznek. Agykutatók vetették föl a verbális és nem verbális (ez esetben: képi) gondolkodás kapcsolatát – különös tekintettel a magyar nyelvre. Köztudott, hogy a verbalitás a bal, a képi gondolkodás a jobb agyféltekéhez kapcsolódik – az agyféltekék között persze nemcsak munkamegosztás, hanem együttműködés is van. Hámori József szerint „a magyar nyelv egészen máig megőrzött valamit a jobb féltekés, képi gondolkodásból is... ez a képi gondolkodásmód... a magyar költészet és így a magyar nyelv rendkívüli értéke”. Ismert, hogy sok természettudós érzékelt ebből valamit: Teller Ede említette, hogy a magyar költészet, kiemelten Ady Endre költészete termékenyítette meg fizikai kutatómunkáját. Ilyen és ehhez hasonló gondolatokat számos alkalommal leírtak magyar kutatók, költők. Meglátásaikat, érzéseiket tudományosan nem tudjuk bizonyítani, de a hasonló meglátás, érzés mögött valószínűleg mégis van valami. Valószínűleg az anyanyelv kategóriái. Balázs Nándor utal még egyes (ikonikus, képszerű?) szócsoportokra, például „igemódosulásokra” (csöppen, csöpög, csöpörög), amelyek viszont a 19. századi gyökelmélettel is rokoníthatók, s korunk képi (ikonikus) fordulataiban, a kognitív nyelvtudomány fölvetései nyomán is különös hangsúlyt kaphatnak. Merész gondolatkísérlettel azt mondhatjuk, hogy az erősen „képi” magyar nyelvi gondolkodás az ikonikus fordulatban különleges lehetőséget kaphat... Természetesen azt nem állíthatjuk, hogy ez csak a magyar nyelvre lenne igaz, de több jel, grammatikai működés azt mutatja, hogy a magyar nyelvben kimutatható valami idetartozó sajátosság, egyediség.

Az identitás alapja

Manapság „identitásokról”, sőt identitás-konstrukciókról beszélnek, feltételezhető azonban egy alapidentitás, és ezt – az előzőek alapján: velünk születettség, idegrendszeri plaszticitás, ösztönös jelek, érzelmi kötöttség, verbális és nem verbális gondolkodásformák – meglehetősen objektív módon az anyanyelv jelöli ki. Ankerl Géza így summázza ezt: „az ember anyanyelve egyrészt egész életet kísérő önazonosság oszlopa lesz, másrészt általában kiejtése, akcentusa, hanglejtése a társadalom számára is azonosítja az egyének eredetét”.

Hivatkozott források:

Ankerl Géza, 2000. Nyugat van, kelet nincs. Értől az Óceánig. Osiris, Budapest.

Hámori József, 2005. Az emberi agy plaszticitása. Magyar Tudomány, 2005/1.

Hámori József, 2010. Az anyanyelv szerepe a magyarság jövőjében – az agykutató szemével. Magyar Orvosi Nyelv, 2010/1. (X.) 18–19.

Balázs Géza

Ezek is „visszaköszönnek” *

A diplomácia tárgyában is sokat vétkeznek az írástudók (vagy inkább: írástudatlanok). Amikor egy mondatban már előfordult egyszer a *külgügyminiszter* szó, az ismétlést elkerülendő, gyakran azt a szinonimát használják, hogy *diplomata*, sőt, különös előszeretettel azt, hogy a magyar (német, amerikai stb.) *diplomácia irányítója*, netán *vezetője*. Ami pedig felér a lefokozással. Mert bár egy külgügyminiszter természetesen tárgyal is (ami a diplomatának egyik fő feladata), de ő elsősorban és mindenképp *politikus*, aki (az állam- vagy a kormányfővel összhangban) egy kormány *egész külpolitikáját* határozza meg. A diplomata ennek csak egy részterületéért felel (illetve hajtja végre kormányt, külgügyminisztere utasításait), mint ahogyan maga a diplomácia is csak részterülete a külpolitikának, következésképpen a külgügyminiszter nem csak a diplomáciát irányítja. Ide tartozik még, hogy a diplomatát nemegyszer nevezik a médiában *politikusnak*, holott ő a mindenkori kormányt képviselő kinevezett *köztisztviselő*, míg a politikus rendszerint a hívei, rokonszenvezői által megválasztott *párterember*. Már-már kiirthatatlan szabványhiba a diplomáciai *testület* és a diplomáciai *képviselő* összetévesztése. Gyakori

„legfeljebb
a harmadik X-et
lépheti át valaki”

fordulat: jelen voltak a *diplomáciai testületek* tagjai/képviselői. Pedig egy városban csak egy diplomáciai testület van: az ott akkreditált diplomáciai képviselők (nagykövetségek, konzulátusok stb.), tágabb értelemben az ott akkreditált diplomáciai képviselők összessége. Tehát helyesen csak vagy a diplomáciai *testület* (egyes számban), vagy a diplomáciai *képviselők* (többes számban) tagjairól, képviselőiről beszélhetünk. Alighanem tudatlanságból (de még inkább szervilizmusból) ered a hazai médiának az a nehezen indokolható szokása, hogy a külföldi nagyköveteke neve elé odabiggyeszti az *őexcellenciáját*. A szigorúan vett diplomáciai protokoll szerint ugyan ez a cím valóban megillet egy rendkívüli és meghatalmazott nagykövetet, ám akkor: 1. Miért nem említik *őexcellenciájaként* (helyesebben – beszéljünk magyarul! – *őkegyelmességeként*) a magyar médiában a külföldön szolgáló magyar nagykövetet? 2. De főként például egy hazánkba látogató külföldi minisztert, netán miniszterelnököt, aki, ha úgy vesszük, „kétszer annyira” is excellenciás úr vagy asszony, mint egy nagykövet? És még két, a magyar sajtóban rendszeresen összetévesztett cím, amely talán ennél is cifrább: a *felsőleges* és a *fenséges*. Mindössze egy betű közöttük a különbség, de az nagy különbség! Csak a császár és a király (továbbá rendszerint házastársuk is) *felsőleges*, míg az uralkodó család tagjainak, valamint az „alacsonyabb fokozatú” monarchiák (Luxemburg, Monaco stb.) nagyhercegi, illetve hercegi rangú uralkodóinak a *fenséges* cím dukál.

A földrajz tárgykörében elkövetett szabványhibák is megérnek egy misét. (De nem egy istentiszteletet!) Valószínűleg ritkán nyitják ki a földrajzi atlaszt azok, akik a *Hawaii-szigetet* emlegetik, így, egyes számban. Bár a nem különösebben nevezetes Hawaii szigete valóban létezik, az a *Hawaii-szigetek* egyike, de amire ilyenkor a szerzők

gondolnak, az valójában a szigetcsoportnak nem a névadó tagja, hanem *Oahu* szigete, ahol a többi között Pearl Harbor, Honolulu vagy a Waikiki Beach található. Előszeretettel emlegetik a honi médiában Haiti *szigetét* is. Ez a francia nyelvű karibi állam azonban csak egyike a Hispaniola szigetén található két államnak (a másik a Dominikai Köztársaság). Amerikával, igaz, Észak-Amerikával kapcsolatos az a tévhit is, amely miatt az újságírók tetemes része makacsul a szenátusról és a kongresszusról ír, holott a szenátus a kongresszus része. A kongresszus az Egyesült Államok parlamentje, amely két kamarából áll: a szenátusból és a *képviselőház*ból. Az utóbbi az amerikai törvényhozásnak csak az alsóháza, tehát nem az egésze. Riporterek és szerkesztők gyakran tévesztik össze a *pszichiátert* és a *pszichológust*. Bizonyos értelemben rokon szakmák ugyan, mindamellett a pszichiáter elmebetegeket gyógyító orvos, míg a pszichológus a lélektan szakértője, aki bár foglalkozhat lelkileg sérült emberekkel, de akár azt is kutathatja, hogyan hat az egészséges emberek tudatára a reklám (reklámpszichológus). Kedvenc összetévesztési példám az *elmebeteg* és a *pszichopata*. Az elmebetegség – a Magyar Nagylexikon meghatározása szerint – „a magatartás, viselkedés, érzelmi élet, a gondolkodás súlyos zavara”. Ezzel szemben a pszichopátia csak „a normálistól eltérő, a betegség határát súroló, hangsúlyos jellemvonások, amelyek általános alkati sajátosságként jelentkeznek, és megnehezítik a társadalomba való beilleszkedést”. Jogi értelemben az elmebetegek többnyire nem beszámíthatók, és ezért szabadságvesztésre nem ítéltethők, a bíróság csak a kényszergyógykezelésüket rendelheti el. Ezzel szemben a tolvajok, csalók, gyilkosok nem kis hányada pszichopata (tudatában van annak, hogy bűncselekményt követ el, de ez a legkisebb mértékben sem okoz neki lelkiismeret-furdalást). Velük vannak tele a börtönök.

Végül (helyesebben csak jelen kis dolgozatom befejezéseként, mert a példákat még hosszan lehetne sorolni) íme néhány, tematikus csoportba be nem gyömöszölhető félreértelmezés. Ilyen a *bodega*, amit sokan szeretnek – nyilván a hangzási hasonlóság okán – *bódé* értelemben használni. Pedig a *bodega*, ez a német közvetítéssel nyelvünkbe került nemzetközi szó annyit tesz, hogy *italmérés*. A *magánzó* nem *magánember*, és nem is *maszék*, amint ahogyan azt ugyancsak sokan gondolják és írják, hanem egyszerűen a *magánvagyonából élő* személy. Mint egykori rádiós külön is haragszom azokra, akik minden, a rádióban, a televízióban hivatásosként megszólalt (riportert, műsorvezetőt) *szpikernek*, alig jobb esetben *bemondónak* neveznek. A bemondó ugyanis az, aki – többnyire nem általa megfogalmazott – hírt, összekötőt, felkonferáló szöveget olvas fel, de semmi esetre sem az, aki sporteseményt közvetít, vagy kvízzjátékot vezet.

Mindezt mint a már a *nyolcadik X*-en is átlépett, sokat tapasztalt, vén újságíró róka vettem papírra, helyesebben: tettem *volna* ezt, ha ennek volna értelme. De nincsen! Az X-eket az *évtizedek* szinonimájaként használók ugyanis rosszul ismerik a római számokat. Mert bár a római *X* valóban az arab *10*-nek felel meg, és a *XX* valóban a *20*-nak, ez a számozás nem használható a végtelenségig, csak 30-ig (*XXX*). A 40 ugyanis már *XL*. Amiben – mint láthatjuk – nincs négy darab (negyedik) *X*. Sőt, az 50 az már végképp *L*, amiben pedig már egyetlen *X* sincsen. Következtetés: legfeljebb a *harmadik X*-et lépheti át valaki, azon túl az *X*-ekkel már ne próbálkozzunk.

* A cikk előzményét l. előző számunkban (a szerk.).

Még valami az alanyi-tárgyas egyeztetésről

Erről a kérdésről több ízben is írtam lapunk hasábjain (Édes Anyanyelvünk, 2009. 4. szám, 2012. 5. szám), de nem lehet eleget, mert a tárgyas igeragozás nyelvünknek sajátos értéke, divatos szóval élve valóságos *hungarikum*, ennél fogva a használatában mutatkozó zavarok nem hagyhatják hidegen a nyelv művelőt. Jól tükrözik ezt a bizonytalanságot azok a viták, amelyek az interneten folynak például az *amelyiket* vonatkozó névmási tárgy utáni alanyi vagy tárgyas ragozású állítmány helyességéről (seas3.elte.hu/nyelveszforum/viewtopic.php). Ebben a cikkben nem elsősorban erről lesz szó, de egy kicsit erről is.

Kezdjük azzal, hogy magyar anyanyelvűnek (szemben a magyart idegen nyelvként tanulóval) elvben nem okozhatna gondot a határozott vagy határozatlan (régébbi nevükön: tárgyas vagy alanyi) ragozású igealakok közötti választás, mert ez része úgynevezett anyanyelvi kompetenciánknak, amelyet „az anyatejjel szívunk magunkba”. Látni fogjuk, hogy ez nem egészen így van. Erről tanúskodnak azok a mondatok, amelyeket az utóbbi időben vélhetően magyar anyanyelvű nyilatkozóktól, műsorvezetőktől hallhattunk, illetőleg újságíróktól, tudósoktól, sőt íróktól olvashattunk.

A közszolgálati rádió reggeli hírműsorának egyik helyszíni tudósításában hangzottak el például a következők: „Két húsz év körüli fiataalt újra kellett éleszteni. Rajtuk kívül további tizenhét embert érte a villámcsapás.” Legnagyobb hagyományú tudományos ismeretterjesztő hetilapunkból pedig arról értesülhettünk, hogy „A legújabb kockázatelemzés szerint 6 fajt »nagyon nagy mértékben« veszélyeztetni a halászat”. Ezekben a mondatokban a határozatlan tárgy (*további tizenhét embert, 6 fajt*) után alanyi ragozású állítmánynak kellett volna állnia: *ért, veszélyeztetet*. Legalábbis az általam ismert és használt köznyelvi norma szerint.

Olykor még a határozottság vagy a határozatlanság olyan nyilvánvaló formai jegye sem elégséges az alanyi és a tárgyas ragozás közötti helyes választáshoz, mint a határozott, illetve a határozatlan névelő jelenléte. Ezt olvastam például a világhálón az olaszosan készített habos kávéról, a macchiatoról: *A frissen főzött espresso kávé [!] közvetlenül a felszolgálása előtt „megkoronázunk” egy-két kávéskanálnyi tejhabbal*. Ellenkező előjelű példaként álljon itt egy politikai hetilap kijelentése: „Nem volt még ország, ahol ily nyugodtan *viselnék* egy különös kegyetlenséggel, előre megfontolt szándékkal elkövetett, államilag levezényelt rablást.” Az az névelős tárgy mellett tárgyas, az egy névelős tárgy mellett alanyi ragozásúnak kellett volna lennie az állítmánynak: *megkoronázzuk*, illetőleg *viselnének*.

Különösen gyakori az alanyi-tárgyas egyeztetés elvétele az olyan alárendelt összetett mondatokban, melyeknek mellékmondata *amelyet, amelyeket, akit, akiket, amik, amiket* stb. vonatkozó névmási kötőszóval kezdődik. Tanúsítsa ezt néhány egészen friss példa: „A puccs megelőzte az elnökválasztás második fordulóját, *amelyet* április 29-re *tűzték ki*”; „A döntést [ti. hogy Tormay Cécile-ről utcát neveznek el a fővárosban] – *amelyet* éppen az első zsidótörvény életbelépésének 75. évfordulóján *hozták meg* – megdöbbenőnek nevezte a Mazsihisz”; „Láthattuk Sneider Tamást is, *akit* a szociális, ifjúsági és családügyi bizottság elnökévé *jelölté* a Vona-féle párt”; „Jött helyettük [ti. a magyar játékevezetők helyett] például egy Lupea Livin nevű ember, *akit* nagy táblával *várták*”; „Portugália első egyetemét Lisszabonban alapította Dom Dinis király több mint hétszáz éve, [...] *amit* éppen Camões diákkorában *szervezték* át első alkalommal” (az utolsó példát a változatosság kedvéért nem a saj-

tóbból, hanem a tudományos nyelvből vettem). A vonatkozó névmási tárgy ugyanis a magyar nyelvtani hagyomány szerint határozatlan tárgynak minősül, ezért alanyi ragozású igealak járul melléje: *amelyet ... tűzték ki; amelyet ... hoztak meg; akit ... jelölt; akit ... vártak; amit ... szerveztek át*.

Ha az ilyesmi a beszélt nyelvben fordul elő, lehet rá mentesség a rögtönzés, a sietség kényszere vagy a tárgy és az állítmány közé ékelődő hosszabb szövegszakasz elbizonytalanító hatása: „Jó volt felismerni azokat a csíkszentdomokosi tájszavakat, *amelyeket* [a csángó-magyar gyermekek] még élőnyelvként *használták*” (rádió); „azokat a lehetőségeket, *amelyeket* a társaság jelenlegi helyzetében *látjuk*” (tévéhíradó); „Kuvait iraki megszállásakor [...] hatszáz személyt ejtettek foglyul, *akiket* soha többé nem *látták* viszont hozzátartozóik” (rádió). Mind a három esetben az alanyi ragozás lett volna a jó: *amelyeket ... használták; amelyeket ... látunk; akiket ... láttak*.

Ilyen mentesség sincs azonban az írott nyelvben lépten-nyomon előforduló egyeztetési hibákra, hiszen fogalmazás közben van, illetve kellene, hogy legyen időnk arra, hogy az állítmány ragozását egyeztessük a tárggyal. És ráadásul ezekből a példák közül van több, sokkal több, minthogy az *amely* névmás már jóformán csak ebben a regiszterben használatos. Az alábbi példák nagy része (hat példából öt) a már említett tudományos ismeretterjesztő hetilapból való: „felfedezett egy addig ismeretlen folyosót, *amelyet* több mint 2000 éve *zárhatták* el a külvilágtól”; „2004. január 25-én [...] szállt le [a Marson] az [...] önjáró kutatóállomás, *amelyet* három hónapos munkára *terveztek*”; „Ilyen a NASA [...] Deep Impact nevű űrszondája, *amelyet* [...] EPOXI [...] névre *keresztelték* át”; „A Marshoz indított Mariner-4 tartalék ikerszondája, *amelyet* [...] a Vénusz kutatására *használták* fel”; „Az ember szellemi munkavégző képességét a hazai fejlesztésű Balaton nevű műszerrel elemezték, *amelyet* a Repülőrövisi Vizsgáló[-] és Kutatóintézet (ROVKI) és a Medicor Művek közösen *fejlesztette* ki”; „visszaállnak a régi viszonyok, *amelyeket* a folyamatos konfliktusok *jellemezték* sok éven át”. Az én nyelvérzéke szerint mindegyik idézett mondat mellékmondatába alanyi ragozású igealak kívánkozott volna: *amelyet ... zárhattak el; amelyet ... terveztek; amelyet ... kereszteltek át; amelyet ... használtak fel; amelyet ... fejlesztett ki; amelyeket ... jellemezték*.

„Quandoque bonus dormitat Homerus”

Annak, hogy ez a szabályosság mai nyelvhasználatunkban nem érvényesül következetesen, többféle oka lehet. Az egyik ok az, hogy az *amelyet* kötőszót egyre inkább kiszorítja az *amelyiket*. Ez utóbbi pedig, mivel a több közül egyet, az egyiket jelentésmozzanat rejlik benne, általában tárgyas ragozású állítmányt kíván maga mellé, pl. „azzal a serral nem bír, *amelyiket* ő *gyűjtötte* össze” (az Eurosport tévécsatorna közvetítéséből). De az *amelyet* analógiás hatása miatt arra sem kaptuk volna fel a fejünket, ha ez hangzik el: *amelyiket* ő *gyűjtött* össze.

A dolog bonyolultságát jelzi, hogy a „szabálytalan” egyeztetésre szépirodalmi példákat is idézhetünk, mégpedig nem akárkiktől, hanem a magyar irodalom olyan klasszikusaitól, mint Krúdy Gyula vagy Ottlik Géza. Krúdy ezt írta valakiről egyik cikkében: „Ama hírlapírók közé tartozott, *akiket* életük végéig egy szakmakörben *foglalkoztatja* a szerkesztőjük” (A szobrok megmozdulnak kötetben a 417. oldalon). Ottliktól pedig ezt idézhetem: „s a délutánjait, *amelyeket* több évtizeden át óráskodással *mulatta* el, most pihenésre szánta” (a Minden megvan kötet Keléby című novellájában). Krúdyra még csak mondhatnánk, hogy „Quandoque bonus dormitat Homerus” („Olykor még a jó Homérosz is aluszik”, vagyis melléfog, téved), de a nagyon gondos stíliszta hírében álló Ottlik tudtommal mindig ébren volt. Ennek fényében tovább kell figyelni és kutatni az alanyi-tárgyas egyeztetés kérdését. De már nem ebben a cikkben.

Kemény Gábor

Geresdlak

– egy sokszínű és soknyelvű közösség

A Magyarország területén élő nemzetiségi kisebbségek, a bevándorolt közösségek vagy a magyar nyelv határon túli helyzete miatt a két- és többnyelvűség különböző formái hagyományosan jelen vannak a magyar társadalomban. A napjainkra jellemző mobilitás, migráció és a technika folyamatos fejlődésének következtében a nyelvi-kulturális sokszínűség újabb formái bontakoznak ki, nemcsak a nagyvárosok közegében, hanem kistelepüléseken is. Ilyen új típusú, izgalmas többnyelvű közösséget alkotnak a Baranya megyei Geresdlak lakói, akiket az elmúlt időszakban szociolingvisztikai jellegű kutatásaim során én magam is közről megismerhettem.

A 850 fő lakosú Geresdlak a Pécsvárad és Mohács közötti lankákon fekszik. A mai település két egykori falu, a teljesen német nemzetiségű Püspöklak és a részben magyarok is lakta Geresd 1968-as összevonásával alakult ki, betelepülések által pedig cigány lakosság is került a faluba. A második világháborúig a falubeli kommunikáció fő nyelve a 18. században betelepültek magukkal hozott német nyelvjárása volt. A világháborút követő megtorlás, az oktatás magyar nyelvűvé válása miatt azonban a helyi német nyelvjárás mindinkább háttérbe szorult, és helyébe a magyar nyelv lépett.

Ma a német nyelvjárás aktívan már csak a legidősebb generáció használja, a középkorúak még megértik, és olykor használják is – főként idősekkal történő beszélgetések során –, de közülük sokan beszélnek valamilyen, az iskolában és/vagy német nyelvterületen tanult német nyelvváltozatot is. A fiatalok – ritka kivétellel – már „csak” az iskolában tanult német nyelvet ismerik. A cigány lakosság etnikai megoszlása vegyes, közöttük is elsősorban az idősebb korosztály használja a cigány változatokat, amelyeket viszont a fiatalok is sok esetben megértenek.

Ez az önmagában is sokszínű közösség a rendszerváltozást követően előbb német, majd a kétezres évek elejétől finn házvásárlókkal kezdett még érdekesebbé válni. A részben nyugdíjas, részben családok külföldiek létrehozásának útján, egymástól értesülve kerültek a településre; elsősorban a falu szépsége és jó fekvése, a kellemes időjárás és a befogadó közösség vonzotta őket. Ma 19 háznak van finn, 22-nek pedig német tulajdonosa, akik évi 1–4 hónapot töltenek Geresdlakon.

A közösségben végzett kutatásaim során egyre inkább igyekszem részt venni a közösség mindennapi életében, illetve interjúkat készíteni az ottaniakkal. A kutatás egyik legizgalmasabb kérdése a külföldi háztulajdonosok és a helyiek közötti kommunikáció. Mivel a finnek többsége is

A kutatással a szerző az MTA Nyelvtudományi Intézete Többnyelvűségi Kutatóközpontjának munkájához csatlakozik. A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

tud németül, a közös beszélgetések nyelve elsősorban a német. Ennek köszönhetően a német nyelvhasználat némi felülkérül, és a helybeliek megtapasztalják a német nyelv mindennapi hasznosságát. Ugyanakkor a beszélgetőpartnerek gyakran különböző alkalmazkodási stratégiákat kénytelenek bevetni és a különböző német nyelvváltozatok között váltogatni, hiszen a finnek számára a helyi német nyelvjárás megértése nehéz. A német mellett fontos szerepet kap a magyar és a finn nyelv is, mert a finnek közül többen aktívan tanulnak magyarul, a helyiek közül pedig néhányan tanulgatnak finnül. 2013 tavaszán három hónapos finn nyelvtanfolyam is volt a faluban 10 fő részvételével. Az utcán, a presszóban, a szomszédnál, a boltban, az ebédlőben elhangzó mindennapi beszélgetések mellett azok a helybeliek és finnek, akik szorosabb kapcsolatot ápolnak egymással, a modern kommunikációs technológiák kínálta felületeken is tartják a kapcsolatot. A kapcsolattartás nyelvi dokumentumai (e-mailek, internetes csevegések, a közösségi média fórumai) új lehetőségeket kínálnak a nyelvészeti vizsgálódás számára is.

eresdlak – együtt vagyunk sikeresek” került fel három nyelven egy hatalmas hirdetőtáblára. Ezek a feliratok mellett, hogy a közösségben beszélt egyes nyelvek helyzetéről és funkcióiról árulkodnak, a falu lakóinak nyitottságát is jelzik.

Kérdésekben gazdag kutatási terület a nyelvek és az identitás, a hagyományápolás kapcsolata is. A sokszínűség ugyanis a település kulturális életében is jelentkezik. Több kézimunka-kiállítás és egy galéria is nyílt a faluban, rendezvények a közösségi események, amelyeken a finnek is aktívan részt vesznek. Az év legnagyobb eseménye kétségkívül az októberi Gőzgombóc Fesztivál, ahová a hazai turisták mellett a finnországi és ausztriai testvértelepülések küldöttségeit is várják. Több falubeli esemény a média érdeklődését is felkeltette, a hírnévnek és az ennek köszönhető esetleges jövőbeli turistáknak pedig örülnek a helyiek. Ez jövőképeket is pozitívan befolyásolhatja.

A különböző kultúrák találkozása, a másik szokásaival való megismerkedés a falubelieknek és az új betelepülőknek is folyamatos tanulási lehetőségeket teremt. A finnek sportos életmódjának hatására ma már sokan rendszeresen gyalognak, a finnek pedig élénken érdeklődnek a gyümölcsfeldolgozás vagy a borkészítés fortélyai iránt. Érdeklődésük a helybeliek figyelmét is ráirányítja mindennapjaik értékeire.

Mindezen nyelvi és társadalmi folyamatok alakulása kulcsfontosságú lehet a lakosok otthonosságérzetének és a közösség hosszú távú fennmaradásának szempontjából. Ezért fontos a közösség tudományos igényű vizsgálata, amely több tudományterület – a nyelvészet, az antropológia, a szociológia, a turisztika, a földrajz – módszereinek összekapcsolását követeli meg. A napjainkra jellemző mobilitás, változékonyság és sokszínűség nemcsak az érintett közösségeket, hanem a nyelvészeti kutatásokat is új kihívások és lehetőségek elé állítja.

Heltai Borbála

Szuppletív alakok a magyarban (avagy hogyan lesz a madárból kígyó?)

A magyar nyelv nagyon nehezen tanulható nyelv hírében áll: a megtanulhatatlanságáról számos legenda terjed a magyart idegen nyelvként tanuló külföldiek körében. Ha nyelvünk szabályaira gondolunk, többé-kevésbé egyet kell értenünk a magyar nyelv nehézségei miatt panaszkodó külföldiekkel, jóllehet a kérdés, hogy ti. egy nyelv nehéz-e vagy sem, voltaképpen megválaszolatlan: nem léteznek objektív kritériumok, amelyek alapján a nyelveket megtanulhatósági sorrendbe lehetne állítani (a nyelvi nehézségeknek nincs mértékegységük). A nyelvtanulók általában anyanyelvük és a már megismert idegen nyelvek típusától, azok grammatikai rendszerétől függően érzékelik nehéznek vagy könnyűnek egyik vagy másik idegen nyelvet.

A magyart valószínűleg azért (is) nehéz megtanulni az idegen ajkúaknak, mert egyike azon nyelveknek, amelyeknek nincsen nagyon közeli rokonuk. A magyar legközelebbi rokonai a vogul és az osztják nyelvek, de a hosszú különélés során olyan nagy különbségek alakultak ki mind a szókincsben, mind a nyelvtani rendszerben, hogy a magyaroknak ezek a nyelvek nem olyan értelemben közeli rokonai, mint például a németnek a svéd vagy az oroszoknak a bolgár.

Egyetlen természetes nyelv sem „működik” minden esetben következetesen, szabályszerűen, mindegyikben található több-kevesebb rendhagyó forma. Rendhagyóságnak – leíró szempontból – a szabály(osság)tól való indokolhatatlan eltérést nevezük, amelyet általában logikusan nem, csak a hagyományra hivatkozva lehet indokolni. A rendhagyó formák első sorban abban különböznek a szabályosaktól, hogy nem következtethetők ki a már ismert alakokból, esetükben minden egyes alakot külön-külön kell megtanulni, memorizálni.

A rendhagyóságon belül is különleges helyet foglalnak el azok a szavak, amelyek egybetartozó alakjai más-más szóból származnak. Ezeket a meglehetősen rendhagyó alakokat szuppletívnek nevezzük. Szuppletívizmusról (magyarul alakkiegészülésről) akkor beszélünk, ha a szó ragozási sora nem egy, hanem két vagy több különböző tőből jön létre. A szuppletív alak olyan, „mint a mesebeli állat: madárként kezdődik, kígyóként folytatódik. Például *lenni*, *lennék* – de *van*. *Sok*, *sokat*, *sokszor* – de *több*” (Nádasdy Ádám: A szuppletívizmus. In: Prédikál és szónokol. Magvető, Bp. 2008. 133). A szuppletívizmushoz tehát az kell, hogy a hiányos ragozású szavak kiegészítő viszonyban legyenek egymással: ami az egyiknek hiányzik, pont az legyen meg a másiknak. Szuppletív alak például a magyar *sok*, amelynek nincs középfoka (**sokabb*), a *több*nek viszont nincs alapfoka (**tő*). A ragozási soron belüli váratlan alakcsere mindig rendhagyóság, mindig az adott nyelvben fennálló rendszer megsértése.

A természetes nyelvekben különböző számban fordulnak elő szuppletív alakok. Nézzünk először néhány idegen nyelvi példát erre a jelenségre:

1. angol: *go* ~ *went* ~ *gone* (a 'megy' múlt idejű és befejezett melléknévi igenévi alakja), *be* ~ *was/were* ~ *been* (a 'van' főnévi igenévi formája, múlt idejű és befejezett melléknévi igenévi alakja), *good* ~ *better/best* (a 'jó' fokozása), *bad* ~ *worse/worst* (a 'rossz' fokozása), *person* ~ *people* (az 'ember' egyes és többes száma);

2. német: *gut* ~ *besser* ~ *best* (a 'jó, jobb, legjobb'), *bin* ~ *ist* ~ *war* ~ (*ge*)*wesen* (a létige alakjai);

3. latin: *ferō* ~ *tulī* ~ *lātum* (a 'hoz' egyes szám 1. személyű jelen és múlt idejű, valamint supinumi alakja), *sum* ~ *esse* ~ *fuī* (a 'van' egyes szám 1. személyű jelen és múlt idejű, valamint főnévi igenévi alakja), *bonus* ~ *melior* ~ *optimus* (a 'jó' fokozása), *malus* ~ *peior* ~ *pessimus* (a 'rossz' fokozása);

4. olasz: *vado* ~ *andrò* ('megyek, menni fogok'), *buono* ~ *migliore* (a 'jó' fokozása);

5. orosz: *человек* [cselovek] ~ *люди* [ljugyi] (az 'ember' egyes és többes száma), *год* [god] ~ *годы* [godü] ~ *лет* [let] (életkor kifejezésekor számnevek mellett), *хороший* [horosij] ~ *лучший/наилучший* [lucssij/nailucssij] (a 'jó' fokozása), *плохой* [plohoj] ~ *худший/наихудший* [hudsij/naihudsij] (a 'rossz' fokozása).

Szuppletív alakok a magyar nyelvben is vannak:

1. *van* ~ *lesz*

A *van* teljes alakosora két tőből, a *van* és a *lesz* igék tövéből alkotható meg, mert önmagában a *van* ige tőváltozataiból (*van-*, *vagy-*, *vol-*, *val-*) nem hozható létre az összes igealak, pl. nem alkotható meg a felszólító módú (*legyek*, *légy*, *legyen* stb.), a feltételes módú jelen és múlt idejű (*lennék*, *lennél*, *lenne* stb. / *lettem volna*, *lettél volna*, *lett volna* stb.), valamint a jövő idejű (*leszek*, *leszel*, *lesz* stb.) formák, továbbá a főnévi igenévi alak sem (a *vanni* csak tekintethatározóként érvényes alak, pl. *Vanni van*, *de kevés*). A hiányzó alakokat a *lesz-* és a *le-* tő toldalékolásával állítjuk elő. Az alakkiegészülés így teszi lehetővé a létige teljes paradigmájának kialakulását. A létige rendhagyó viselkedését mutatja az is, hogy a szabályos tagadószók szerkezetek mellett (*nem vagyok* / *nem voltam* / *nem leszek*; *nem vagy* / *nem voltál* / *nem leszel* stb.) önálló tagadóígeszerű eleme is van a kijelentő módú, jelen idejű 3. személyű alakokban: *nincs(en)* / *nincsenek*, *sincs(en)* / *sincsenek*. Ezeket az „önálló tagadó ígét” hiányos ragozású ígéként említi a szakirodalom (a ragozási sorból ti. hiányoznak az első és második személyű formák: **nincsek*, **nincsel*, **nincsünk*, **nincstek*).

2. A *jön* ige felszólító módja: *gyere* (a szabályos *jöjj* helyett). A *gyere* csak egyes szám 2., valamint többes szám 1. (*gyerünk*) és 2. személyben (*gyertek*) használatos a *jön* ige szabályos, ma már válsztékos, irodalmi hatású *jöjj* / *jöjjünk* / *jöjjetek* felszólító módú alakjai helyett.

3. A *sok* számnév közép- és felsőfoka: *több*, *legtöbb* (**sokabb*).

4. A *kicsit* és a *nagyon* határozószók közép- és felsőfoka: a magyarban a fokjeles melléknevek után állhat módhatározó rag, pl. *gyorsan repül* – (*leg*)*gyors-abb-an repül*, *szerényen él* – (*leg*)*szerény-ebb-en él*. A *kicsit* és *nagyon* esetében azonban alakkiegészülés történik: más tőből kell képezni a közép- és a felsőfokot: *kicsit*: *kissé* / *kevésbé* (**kisebbet*) ~ *legkevésbé* (pl. *kicsit sajnálta* ~ *kissé sajnálta* / *kevésbé sajnálta* ~ *legkevésbé sajnálta*); *nagyon* ~ *jobban* / *inkább* (**nagyobban*) ~ *legjobban* / *leginkább* (pl. *nagyon fájt* ~ *inkább fájt* / *jobban fájt* ~ *leginkább fájt*).

5. A *sokáig* 'hosszú időn át' határozószó közép- és felsőfoka is szuppletív alak: *tovább*, *legtovább*, pl. *sokáig várt* ~ *tovább várt* ~ *legtovább várt*.

6. A személyes névmások szám-személy paradigmája teljes, de ragos (és jeles) szóalakjaikat rendhagyó módon hozzák létre: a határozóragos szóalakokban ragmorféma + személyrag tömbösödése figyelhető meg. Például az *ő* személyes névmás *-on*, *-en*, *-ön* ragos alakja: *rajta*, *-ba*, *-be* ragos alakja: *bele/belé*, *-ból*, *-ből* ragos alakja: *belőle*. A személyes névmások többes száma (első és második személyben) is rendhagyó módon jön létre: *mi*, *ti* (**ének*, **tek*).

7. Az *egy* és a *két/kettő* számnév sorszámnevi alakjai: *első* (**egyedik*), *második* (**kettedik*). Más alakokban viszont szabályos, például *tizenegyedik*, *tizenkettedik*.

A rendhagyó formáknak – különösen az „alakváltó” szuppletív alakoknak – az elsajátítása valóban kihívást jelent mind az anyanyelvét tanuló kisgyerek, mind a nyelvtanuló számára. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a rendhagyó formák – mivel gyakori előfordulásuk következtében általában kevésbé vannak kitéve az analogikus változásoknak – a nyelvhasználat rögzített egységei: minél ritkább egy szó, annál valószínűbb, hogy elveszti rendhagyó ragozását, míg a gyakori rendhagyó formák ritkábban.

H. Varga Márta

Pr-magyar, pr-etika

Public relations ügynökség, marketing és sajtóosztály – olykor jó lenne kikerülni az újságíróknak ezeket a cégeket és bizonyos részlegeiket, de sajnos nem lehet. Az is tény, hogy sokszor jelentős segítséget nyújtanak a média munkatársai számára, hiszen ők küldik az eseményekre a meghívókat, sajtóközleményekkel pedig segítenek abban, hogy ne kelljen mindent szó szerint jegyzetelni a helyszínen, diktafont használni, utána lehallgatni a szöveget és ismét gépbe írni.

Csak az általuk közölt magyartalan és helyesírási hibáktól hemzsegető szöveget tudnám feledni, amelyben az „Ügyvezető Úr” (lehet, hogy a beosztottnak így kell szólítani a főnököt, de ezt nem írjuk le így egy újságcikkben) „olyan módon nyilvánul meg”, ahogy ő elképzei.

Azért hoztam fel ezt a sokszor megénekelte esetet, mert a számtalan pr-, média- és kommunikációs – drága, magán-, fizetősi! – főiskolán éppen a lényeg sikkad el. Az onnan kikerülő fiatalok ugyanis – tisztelet a kivételnek – nem tudnak fogalmazni és helyesen írni! Jómagam gyűjtöm azokat a leveleket, amelyek komoly pr-ügynökségtől érkeznek, tele „hejesírási” hibákkal, amelyeken olykor „muszály” nevetni. Mint ahogyan azon is, ki melyik szót írja nagybetűvel és miért.

Az e-mailt küldő asszisztenseknek ez nem tűnik fel, és nem veszi észre a főnök sem, aki bizonyára kreatív üzleti zseni, és kiváló kapcsolatokkal bír, csak éppen a magyar nyelvet nem tiszteli. De mintha erre nem is volna szükség.

Huszonevűnek kell lenni, feltétel még az angol felsőfok, a rangos diploma, jó külső, külföldi gyakorlat – mondta nekem az egyik pr-cég fiatal munkatársa. Egyébként meg a számítógép

gép úgyis észreveszi a magyartalanságokat. (Már, amikor.) No meg, sokszor a fő-főnök nem is magyar.

Talán ezért is fordul elő, hogy egyre több idegen nyelvű (nem lefordított) sajtóanyagot vagy meghívót kapok Magyarországon működő cégektől vagy olyan intézményektől, amelyek külföldön működnek, de magyar vezetéssel. Bár nem okoz nagy gondot a fordítás, ez mindenképp udvariatlanság, hiszen többletmunkára kényszerít, ráadásul elsősorban a küldő fél érdeke, hogy megjelenjen a közlemény. Miért feltételezzük, hogy mindenki tud németül vagy angolul? Mi van, ha az e-mailt kapó fél orosz vagy olasz szakos volt?

Ami még meglepőbb, ezek a fiatalok a magyar sajtó működési rendszerét sem ismerik. (De akkor mit tanulnak?) Az egyik, gyakorta közleményt küldő pr-cég munkatársa keres telefonon – főnöki megbízásra –, hogy mikor fog megjelenni a közlemény. Mondom, soha, a közleményben található információkból ellenben felhasználtam néhányat a cikkemben, mindnyájunk épülésére.

A lányka nem érti. De ők nem ezt a szöveget küldték!

Ezek szerint a kommunikációs főiskolákon végzetek sem a nyomtatott, sem az online sajtó (hírgyűjtemény, napilapok, magazinok) működésével nincsenek tisztában? Alig akarom elhinni. Ha egy újságíró, aki egy az egyben közöl egy más által írt cikket (a saját nevével ráadásul!), szerintem etikai vétséget követ el, többszörösen is. Ráadásul miért közölné le egy multinacionális cég magát fényező reklám cikkét, ingyen?

Erről semmit nem tud a fiatal munkatárs. Ezt nem tanították ott a maszek főiskolán. No meg, számára érthetően – az ügynökség érdeke, a főnök szava mindent felülír. Ezzel pedig ki vitatkozna?

Elek Lenke

Set-top-box = átalakító?

Jó lenne magyar nevet találni a *set-top-box* elnevezés helyett – olvasható lapunk júniusi számában. Ez az eszköz a digitális televízió kizárólagossá válásával el fog terjedni, így igencsak indokolt e felhívás.

Ha magyarítani akarjuk e kifejezést, akkor ismernünk kell pontos működését, de legalább működésének lényegét. „A digitális adás vételére alkalmas készülék” – olvashatjuk e készülék meghatározását ugyanott. *Digitálvevő* – vághatnánk rá, azonban ez a szó nemcsak szörnyszülött lenne, de műszakilag is hibás. A tévéműsört ugyanis a tévékészülék veszi, antenna-tévékészülék vagy kábel-tévékészülék a jel útja, de mivel készülékünk „nem érti meg” a digitális jeleket, be kell eléje iktatnunk a *set-top-box* nevű egységet.

Ha esetleg mégis megpróbálkoznánk a kifejezés lefordításával (a működés ismerete nélkül), nagyon suta eredményre jutnánk. A *tetődoboz* meglehetősen szerencsétlenül hangzik, de félrevezető is, hiszen – a *tetőantenna* mintájára – gondolhatnánk arra, hogy ennek az eszköznek a háztetőn van a helye. (Az angolban nincs ilyen gond, lévén a *top* valaminek a teteje, valami ami legfelül van, a háztető azonban *roof*.)

Nos, akkor utána kell néznünk eszközünk működési elvének. A képelvevő cső (legelső változatát *ikonoszkóp*nak hívták) a felvett kép egyes pontjai fényességének megfelelő villamos jelet állít elő. (Fekete: zérus jelerősség, fehér: maximális jelerősség). Tévévevőnkben a képcső ugyanezt teszi: ahol zérus a jel, ott fekete a kép, ahol a jel a legnagyobb, ott fehér. Mindnyájan tapasztalhattuk, hogy ha gyenge a vétel (messze vagyunk az adótól, hegy takarja előlünk az adót, nem megfelelő az antennánk), a kép minősége rossz lesz.

Hosszú időn át analóg jeleket vett a készülékünk, a fényerővel arányos villamos jelet. A digitális tévé azt jelenti, hogy ennek az analóg jelnek a nagyságát megmérjük, így kapunk egy számértéket, és ezt továbbítjuk hozzánk. Mire jó ez a büvészkedés? – kérdezhetjük. Nos, arra, hogy e számot – ami egyébként kettes számrendszerben van, így zérusok és egyesek sorozatából áll – nagyon nehéz zavarni, ezért tisztább a vétel. „Analóg, digitális, zérusok, egyesek számsora. Ezt én nem értem” – mondta barátom. Igaza van, örüljön a jobb minőségű vételnek, ehhez nem kell értenie a tévé működését. A „nyelvészkedéshez” azonban ennyit mégis kell tudnunk.

A tévéadónál tehát analóg–digitális konverzió történik, a vevőnél ennek fordítottja: digitális–analóg konverzió. Eszközünk tehát digitális–analóg konverter, röviden: *konverter*, de mondhatjuk magyarul is: digitális–analóg átalakító, röviden: *jelátalakító* vagy csak *átalakító*.

Mint láttuk, a digitális adás analóg tévékészülékkel nem vehető: számára az adás kódolva van, dekódolni kell, eszközünk neve tehát *dekóder* is lehet.

Kis áttekintésünkben egyrészt rámutattunk arra, hogy a szolgai fordítás szerencsétlen lenne, továbbá felsoroltuk a műszaki szempontok alapján lehetséges megfelelőket. A mondottakból természetesen nem következik, hogy a taglalt kifejezések bármelyike is polgárjogot fog nyerni. Javasolni egyik vagy másik kifejezést igen kétes értékű, a televíziózás kezdetén például adás küzdelem folyt a szakemberek közt, hogy *képrádió* vagy *távvalató* legyen-e az új eszköz neve, de – mint tudjuk – maradt az „idegen” *televízió*, röviden: *TV*, *tévé*. Javasolni kétes, no meg az Édes Anyanyelvünket alkalmasint úgysem olvassa, aki tanulhatna belőle, de azért megemlítjük, hogy az *átalakító* elnevezés megfelelhetne. Magyar, rövid, közérthető.

Dr. Makra Zsigmond

Háttérből – előtérbe

Sosem titkoltam, hogy szívesen háttérrádiózom. A hely, az idő és persze az alkalom ezen együttesét *háttér-füledének* is neveztem már. Borotválkozás, cipőtisztítás, fogmosás közben szól tehát a Kossuth: többnyire a túlnagyszövegeivel. A nyelvőr korántsem hibavadászat céljából kapcsolja be készülékét, így nem is gondol arra, hogy rádásul nonstop működjék a magnója is. Nem. Ám ha valami igen-igen furcsa üti meg a fülét, akkor természetesen elő a papírral és a golyóstollal! Még a mondattörédek is előtérbe kerülnek, ha a javítás szándékával akarjuk közszemlére tenni őket. Ahogy ezúttal is.

„Ez *jellegetes* a régi magyar házakra” – hallottam egy néprajzi tárgyú interjúban. A bőbeszédűség, a spontán megnyilatkozás érdekes vétségével van itt dolgunk. Az egyazon tóból képzett szavak a legtöbb esetben eleve nem azonos jelentésűek. Még csak jelentésárnyalatról sem beszélhetünk ilyenkor. A kiindulás – nevezzük bár gyöknek avagy abszolút tőnek – a *jel*. Egyaránt erre vezethető vissza a *jelleget* és a *jellem* szavunk. Továbbképzés révén az egyikből ez lehet: *jellegetes*, míg a másikkól: *jellemző*. Kétségteljesen rokonok maradnak, ám a *-ra*, *-re* vonzat csakis egyiküknek dukál. Példánkban épp e téren történt bántó keveredés, idegen szóval: kontamináció. Legyen most már ép és szép a közlés: „Ez *jellemző* a régi magyar házakra.” Ha meg a nyilatkozó mégis ragaszkodna a másik azontöves szóhoz, ám legyen. Csak akkor ne éljen a vonzattal. Tehát:

Az ugyan és a szinte „rég arcáról”

„Vitézek, mi lehet ez széles föld felett szebb dolog az végek-nél? Holott kikeletkor az sok szép madár szól, kívül ember ugyan él” – olvashatjuk Balassi Bálint Egy katonának című költeményében.

A két mellékmondat alkotta összefüggő szövegrésznek szinte minden egyes szava magyarázatra szorul. A *holott* a versben nem a *pedig* ellentétes kötőszó megfelelője, hanem vagy az *ott* és *a(z)* *(a)hol* összetételével keletkezett helyhatározószó-kötőszó együttes, vagy csak egy helyhatározó. A *holott kikeletkor* szókapcsolat ugyanis egyaránt értelmezhető úgy, hogy *ott*, *ahol* tavasszal, és ha a részletet nem mellék-, hanem önálló mondatként értelmezzük, úgy is, hogy tavasszal *ott*.

Balassi idejében még nem létezett sem az *az* határozott névelő, sem az *ez* mutató névmás „egyszem magánhangzós” párja, s bár az „osztódás” már megindult, még a XIX. század Petőfi által megénekelte költői is szíveválték, s – ahogy Kölcsey a Himnusz kéziratában – a legtöbbszor egy-egy aposztrófocskával jelezték, hogy „illetlenül hanyagul” állnak ehhez a dologhoz.

A „haza és haladás” költője a Husztban már nyíltan vállalja a szövegben kijelölő jelzőként funkcionáló mutató névmás *e* formáját, s ennek ódiamaként azt is, hogy az egyik hexameteri sorban – „És mond: Honfi, mit ér epedő kebel e romok ormán?” – az ötödik lábat, a kötelező daktilust az *ez* *z*-jének elhagyása miatt szentségtörő módon rövid szótaggal sántikáltassa. Széchenyi István Hitel című könyve bevezetőjében „A Hitelről szólók, 's a' mi belőle foly, a' becsületről (Széchenyi István: Hitel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979. 1. l.) még azt is fontosnak tartja, hogy az *é*-telen *és*-t, az *s*-t is megaposztrófozza.

„Négy szócskát üzenek: vésd jól kebeledbe, s fiadnak hagy örökül, ha kihunysz, a haza minden előtt!” – írja Kölcsey egyetlen disztichonból álló, Emléklapra című epigrammájában. Ha a „nemes kvartetthez” képest látszólag szürkék is, az Egy katonánakból sem érdektelen a kezdő szövegrész második mel-

„Ezek *jellegetes* régi magyar házak.” Vagy még tovább képezve: „Ez a régi magyar házak (fő) *jellegetes*essége.”

Újabb példám egy kissé eltérő jellegű: „Olyan területekre helyeztük el a kamerákat, *mint* a Kossuth *térre*.” Bőbeszédű mondatunkból egy szó mégiscsak hiányzik, pedig épp a *mint* után lenne a helye és perdöntő szerepe. Azt döntené el ugyanis, hogy kell-e a *térre* alakban az a *-re* rag. Mátis eldönthető: „Olyan területekre helyeztük el a kamerákat, *mint* amilyen a Kossuth tér is.” Nyelvérzékünk a toldalék elhagyása mellett voksol. Kell azonban e rag, ha történetesen mellőznénk magát az *olyant*: „Egyes frekvenciáltabb területekre kamerákat helyeztünk el (vagy inkább: helyeztünk *ki*), például a Kossuth *térre*.”

Legutolsó adalékkal máris „Az év bakija” címet pályázom meg. Kivételesen a magnószalag is fergott, az aznap esti „Tetten ért szavak” fölvételére korszulván. Jó is, hogy így tettem, mert rá egy órával már nem volt képük bemondani a következő hírt, pontosabban annak ezen kulcsmondatát: „A tűz *szalmonellákat* is lángra lobbantott.” Ha komoly akar maradni a nyelvművelő, akkor egy sor analógiát hoz: Az *izometriának* semmi köze az *izomhoz*; a *szinesztéziának* csupán nagyon áttételesen van kapcsolata a *színnel*; a *fakultáció* sem a *fakul* igéből ered... És ugyanígy a *szalmonella* eleje is csupán betűegyezést mutat azzal, amiről a hírben szólni kellett volna. Mert bizony *szalmabálák* voltak azok, nem pedig *szalmonellák*. Vagy ha mégis? Akkor valóban *futótűz* volt az a tűz!

Holczer József

lékmondatát képező négy szócskát, ha kebelünkbe nem is vésní, legalább „górcső alá venni”.

A *kívül ember ugyan él* „kvartet” első eleme a mai *mivel* vonatkozó névmásnak felel meg. Balassi idejében és a szatmári nyelvjárásban még az én gyerekkoromban sem léteztek az *ami*, *amely* formák, csak az *aki* létezett, s élettelen dologgal kapcsolatban is azt használták. Emlékszem, mennyire megdöbbenem, amikor nagyanyám azt kérte tőlem, hogy „Hozd ki a hárszékendőmet, *aki* ott van a hátulsó házba (a hátsó szobában) felakasztva.”

Az *ugyan* szó jelentése a versben ugyanaz, mint a népnyelvben ma is, vagyis *nagyon*, *erősen*, *alaposan*, *rendkívül*, *módfelett*. „Ugyan megmondta neki”. Vagyis *rendesen*. „Szeretsz rózsaszám? Én *ugyan* szeretlek” – írja Petőfi Reszket a bokr, mert... kezdetű versében. (Az *ugyan* igényes megfelelője a felelőszó formájával egybeeső *igen* módhatározószó is: „*igen* megnőtt”.)

Az *ember* a Balassi-szövegrészben ugyanolyan általános alany, mint a *man*, s ezt a németül tudók könnyen megértik, az *él* pedig azt jelenti, hogy szeret. „Köszönöm, nem élek vele” – hárítja el a „fentebb stílusban” beszélő az étellel vagy itallal való udvarias kínálást.

A *kívül ember ugyan él* kifejezést tehát úgy fordíthatjuk le mai magyarra, hogy „amit mindenki nagyon szeret, amit mindannyian nagyon kedvelünk”.

„A deákné vászonánál ő se jobb: Engem dönget a lopásért, s szinte lop:” – írja Petőfi Szeget szeggel című költeményében. Akik nem igazán értik a szöveget, arra gondolnak, hogy a *szinte*, ahogy napjainkban már kizárólagosan, a versben is a *majdnem*, *csaknem*, *már-már* mértékhatározó szinonimája, ezért hangsúlytalanul olvassák, a nyomatékot pedig a *lop*ra helyezik. Pedig ez a *szinte* nem az a *szinte*. Csak a formája egyezik vele. Ez a *szinte* az *ugyanúgy*, *éppen úgy* módhatározónak megfelelő *szintén*nek a rövidebb alakja, a szövegrészt tehát úgy kell értelmezni, hogy engem dönget (azaz ver meg) a lopásért, pedig ő maga is (szintén, ugyanúgy, éppen úgy) tolvaj.

Szilvási Csaba

Férfikézilabda Bajnokok Ligája(-mérkőzés)

Politikusoknak, politológusoknak mindennapi összehasonlító feladat, hogy az országos napilapok hogyan találjanak, szakszerűbben: kommentálnak, vagy egyszerűen: írják meg egy eseményt. De vajon egy-egy rendezvény nevének helyesírását illetően mennyire egységesek a lapok? Másképpen kérdezve: milyen felkészültek a korrektorai? E kérdés akkor fogalmazódott meg bennem, amikor a Magyar Nyelvi Szolgáltató Irodához érkezett egy kérdés, amire válaszoltam, majd erre jött egy viszontválasz, s végül részemről a remélhetőleg megnyugtató lezárás. Íme, a kérdés:

Férfikézilabda Bajnokok Ligája vagy férfikézilabda-Bajnokok Ligája a helyes, és hogyan kell írni a férfikézilabda Bajnokok Ligája mérkőzést?

A válaszom:

A helyes írásmód: férfikézilabda Bajnokok Ligája, illetve férfikézilabda Bajnokok Ligája-mérkőzés.

Majd az újabb kérdés:

Egyik korábbi válaszukban a férfikézilabda Bajnokok Ligája formát javasolják a férfikézilabda-Bajnokok Ligája helyett. Kérem, indokolják meg, miért nem kell kötőjel. (Véleményem szerint ez a forma hasonló a labdarúgó-Európa-bajnoksághoz, amelyben viszont van kötőjel az Európa előtt; úgy gondolom, a kötőjel a kézilabda-Bajnokok Ligájában is indokolt lenne.) Ha a Bajnokok Ligája utótagot kap, akkor az kötőjellel kapcsolódik (Bajnokok Ligája-mérkőzés), ha viszont előtagot, akkor az kötőjel nélkül? Esetleg a tulajdonnév kétagúságának van valami köze a kötőjel hiányához?

Erre az újabb válasz:

Igen, a férfikézilabda Bajnokok Ligája formát javasoltam. Mivel nincs szótagozva, kora reggel minden mértékadó országos napilapot megnéztem, hiszen ez hír volt. A következő formákat találtam (szövegkörnyezetben, illetve címkörnyezetben idézem őket):

A Veszprém játékosai 32–31-es vereséget szenvedtek a német Kiel vendégeként a férfikézilabda Bajnokok Ligája negyeddöntős párharcának első mérkőzésén. (Magyar Hírlap)

A címvédő Kiel otthonában lépett pályára az MKB Veszprém a férfikézilabda Bajnokok Ligája negyeddöntőjének első mérkőzésén. (Népszava)

Remek, biztató eredményt ért el az MKB Veszprém tegnap a férfikézilabda Bajnokok Ligája negyeddöntőjének első mérkőzésén. (Magyar Nemzet)

Férfi kézilabda BL (Népszabadság)

Mint látható, két esetben az okozott gondot, hogy a férfikézilabda egybeírandó, holott ez szótagozva is van. Ugyanakkor a kézilabda-BL kötőjellel írandó. A férfikézilabda Bajnokok Ligája helyesírásához egyetlen analóg példa található az Osiris-helyesírásban, a labdarúgó Bajnokok Ligája. Így a konklúzió a következő: kötőjellel írt kételemű tulajdonnévhez kapcsolódhat köznévi előtag kötőjellel (kézilabda-Európa-bajnokság, labdarúgó-Európa-bajnokság), de különírt nagy kezdőbetűs tulajdonnévhez nem: labdarúgó Bajnokok Ligája, férfikézilabda Bajnokok Ligája. Annak ellenére, hogy kételemű különírt tulajdonnévhez kapcsolódhat kötőjellel köznévi utótag: Bajnokok Ligája-győztes, Bajnokok Ligája-selejtező. Mindez az Osiris-helyesírásban szabályként nem lelhető fel, de a szótagozásban található példák alapján erre a következtetésre jutottam.

Minya Károly

Száz ágra süt a nap

Még 1988. május 20-án a Köznevelés folyóirat Anyanyelvünk rovatában (a rovatvezető Fábíán Pál volt) arról írtam, hogy eredetileg nem hét, hanem száz ágra sütött a nap. A hét számnévi jelzőt valószínűleg a többi hetet tartalmazó szóolás, kifejezés hatására terjesztették el: heten vannak, mint a gonoszok; hétepcsétes titok; hétp próbás alak stb.

A cikket azért írtam, mert mindig a száz ágra süt a napot halottam az idősebbektől Csanádpalotán, Makón, Csongrádon, Szegeden, Szentesen. Vártam, hogy valaki igazolhatóan mondja vagy írja az általam (és mások által is) igen kifejezőnek tartott változatot. 2013. július 27-én az ismert meteorológus – Németh Lajos – az RTL-en mondta így. Hogy még teljesebb legyen az örömöm, augusztus 13-án a Délmagyarországban egy olvasó azt írta a levelében, hogy „40 fokban, amikor százágra (ő egybeírta) süt a nap”. Azokban a kifejezésekben, amelyekben a száz (ezer) van, a sokat akarjuk érzékeltetni, ezért kifejezőbb a száz ágra süt a nap, mint a terjedőben levő hét ágra változat. Ha hunyorogva belenézünk a napba, tapasztalhatjuk a minden irányban szóródó sugarak sokaságát. Olvasóink az ország különböző részein megkérdezhetik a 70–80 éveseket; sokan a százat mondanák.

Szintén a Köznevelésben, az 1988. április 1-jei számban említettem meg az indián nyárral kapcsolatban, hogy Magyarországon (Európában) egy távoli vidékről átvett kifejezés nem hiteles. A magyar kifejezésekben nincs inka, kabul, kabil, maori stb. szó. 1975 előtt nem mondták és nem írták az indián nyár kifejezést a vénasszonyok nyara helyett. Akkor énekelte franciául Joe Dassin a *L'été indien* (Indián nyár) című dalt. Ezt lefordították magyarra, Kovács Kati előadásában lett népszerű. Attól kezdve halljuk, valószínűleg azért, mert szépen hangzik. De a dal eredeti szövegében az is benne van, hogy ezt az időszakot „ott indián nyárnak nevezik”. Ott, Észak-Amerikában! Franciául *l'été de Saint Martin*, azaz Szent Márton-napi nyár a neve. A Petit Robert szótár még azt is megadja, hogy ezek az utolsó

szép napok november 11-e körül. Tehát nem az elnyúló szeptemberi-októberi napos időszakot jelenti, mint ahogy mostanában hallhatjuk a médiából. Németül a magyarnak megfelelő jelentést használják, csak egy szóval: *der Altwiebsommer*. Ha tükörfordítás, akkor igen sikeres, mert mindnyájan magyarnak érezzük a vénasszonyok nyara kifejezést. Az angolban valószínűleg az amerikai gyarmati kapcsolat miatt van *Indian summer* (indián nyár).

A 2013-as nyár az időjárástól függetlenül is tartogatott néhány nyelvi furcsaságot. A Balatoni nyár című tévéműsorból: *mi lesz a cserebogárból?* (június 19.). Ugyanott máskor: a tehén *csemetéje*, a szarvas *kicsinye* (ekkorra emlősökre nemigen mondják ezt). Nem volt *kedves* az idő az atlétákhoz (*kegyes* helyett). *Melege* van az *afrikaiaknak* Bicskén (július 21.). A sportolók továbbra is azt mondják, hogy *edzem, versenyzem*, egy gátfutó pedig így: azon az úton *haladom* tovább. A Sportklub riportere: az edző az elbocsátásáról december 23-án kapta meg a *menlevelet* (augusztus 25.). A *menlevél* a befogadást jelenti, nem az elbocsátást. Nemzeti Sport: *vajtszemű* szakértők (augusztus 26.). Olvasni is fájó! Aligha kapkodnak *íranta* (augusztus 28.). Szintén terjed az igeekötők szórendjével kapcsolatban sokszor bírált hiba: *ez nem megjártható* (a *nem játszható meg* helyett).

Március 18., Lapzárta: *hajtsuk meg kalapunkat* azok előtt, akik segítenek. A magyar–román mérkőzés előtt, többször is: *zárt kapuk előtt* lesz a mérkőzés (a *mögött* helyett).

A parlamenti felszólalásokat érdemes lenne bővebben elemezni. Most néhány gyakori hiba: *a állam, a elszámoltatás. Három egész hat millió* (kimarad a *tized*). Elhagyott névelők: *KDNP jelzi, miniszterelnök kér szót*, stb. Hadarás, elnagyolt artikuláció: *felszásra jelkezik X. képviselő úr* (augusztus 27.).

Ne felejtjük el, hogy rombolni könnyebb, mint építeni. A mérge gyorsabban hat, mint a gyógyszer. Ez érvényes a nyelvre is. Törekedjünk hát az építésre és a helyes gyógyszeradagolásra!

Kovács József

Mi mindennek van filozófiája?

A *filozófia* alapvetően bölcséletet jelent: a valóság legáltalánosabb törvényeit vizsgáló tudományra, tanra utal. Értelmező kéziszótárunk szerint a választékos nyelvhasználatban életfelfogást is szoktak érteni rajta, kereskedelmi kifejezésként pedig üzleti tevékenység elveinek, törekvéseinek teljességére, módszertanára, rendszerére is rámutathat. Ez az utóbbi jelentésárnyalódás nagyon kedvez annak, hogy *filozófia* szavunkat manapság az élet legkülönbözőbb színtereire is vonatkoztassák. Ebbéli megfigyeléseim gazdag gyűjteményéből mutatok most be egy csokorra valót.

Mindenekelőtt azonban arra utalok, hogy a tömegtájékoztató fórumok gyakran használják a filozófia mint tudomány hagyományos részterületeinek megnevezéseit a hétköznapi étellel kapcsolatban is. Így kerül szóba többek között a *társadalomfilozófia*, a *jogfilozófia*, a *történelemfilozófia*, a *vallásfilozófia* kifejezés. Ez utóbbi egy televíziós személyiségről szóló szövegben fordult elő, amely szerint az illető eszmefuttatása vallásfilozófiai magasságokig emelkedett.

De a *filozófia* szónak nemcsak a tudományos, hanem a gazdasági vonatkozású használata is bővül az utóbbi időben. Például egy német anyacég *üzletfilozófiájába*, azaz üzletpolitikájába nem fér bele profi klubok támogatása. Sokszor beszélnek manapság pártok, kormányok, nemzetközi szervezetek, egyéb egységek gazdaságpolitikája helyett is inkább *gazdaságfilozófiáról*, *költségvetési filozófiáról*.

A politikai szemléletmód, állásfoglalás is többször említődik *politikai filozófiaként*. Így nem ritkán hallhatunk egyebek mellett a *rendszerváltás filozófiájáról*, *hatalmi filozófiáról*, *demokráciafilozófiáról*, *kampányfilozófiáról*. Itt külön is szóba hozhatjuk a *kormányzati filozófiát*, hiszen ez a nyelvi szerkezet természetesen a gazdaságinál tágabb összefüggésben értendő. Aztán ha azzal a kijelentéssel találkozunk, hogy a kabinet és a vállalkozók között *filozófiai különbség* húzódik meg, ez nem világnézetük különbözőségére, hanem valamilyen szemléletbeli, nézetbeli eltérésre utal. Még szélesebbre tágul a kör, ha *nemzetfilozófiáról* vagy az *Unió filozófiájáról* tájékozódhatunk.

A mindennapi élet sok más területével kapcsolatban is megjelenhet a *filozófia* szó. Például: *adófilozófia*, a *nyelvtörvény alapfilozófiája*, *alkotmányfilozófia*, a *családi pótlék filozófiája*, *zöldfilozófia* (a környezetvédelem terén); *oktatásfilozófia*, a *tankönyv filozófiája*; a *fesztivál filozófiája*, a *regény életfilozófiája*, *balettfilozófia*, a *rádió filozófiája*; *sportklub-filozófia*, *edzői filozófia*, a *futball filozófiája*; az *étkezés filozófiája*, *egészségfilozófia*; *nyugdíj-filozófia*; *bankfilozófia*, *intézkedési rendőr-filozófia* stb. A vezetői program is lehet *igazgatói filozófia*, az életpályának, a keserűségnek, az örömmek, az álomnak, a tettnek is lehet *filozófiája*, sőt még a természetnek is van *működési filozófiája*, azaz rendje.

Vagyis szinte mindennek lehet *filozófiája*, azaz *elve*, *elmélete*, *szemlélete*, *meglátása*, *megközelítésmódja*, *elképzelése*, *konceptója* stb. Hiszen bölcselkedni sok helyütt, elmélkedni szinte mindenütt szükséges lehet. De a *filozófia* szó sűrű, túlzó használata egysíkúságot is okozhat. Ezért célszerű, hogyha változtatjuk az előbb emlegetett rokon értelmű megfelelőivel. Így bizonyára megmaradhat sokszínűsége, kifejezőereje.

Molnár Zoltán Miklós

Nulla = semmi?

A *nulla* egyenlő lenne a *semmivel*? Ez is benne van a Magyar értelmező kéziszótárban. És igaz is, hogy a közhasználatban kitehetjük e két szó közé az egyenlőségjelet. De előbb nézzünk körül, mielőtt elfogadnánk ezt az értelmezést.

Kezdjük azzal, hogy honnan is származik a *nulla* szavunk, amelynek a színönimája a *zéró* (*zérus*). Azt megállapíthatjuk, hogy a két szónak nincs köze egymáshoz. A *zéróval* most ne foglalkozzunk, majd a végén még előkerül.

A múlt század vége felé került sportnyelvünk szótárába a *nulla* szó. Mégpedig – megérdemli, hogy nevét megemlítsük – Vitray Tamás jóvoltából. A sportriporterek, mint addig ő maga is, a *null* kifejezést használták, amely a német nyelvben *die Null*. Nem tudtam megkérdezni Vitrayt, hogy hogyan jutott eszébe a magyar szavak óceánjába jobban beleillő *nulla*, mint maga az eredeti német szó. De a lényeg az, hogy riportereink igen hamar átvették a *nulla* formát, és ma már sohasem hallom az eredmény közlésekor, hogy *null* : *null*, csak így: *nulla* : *nulla*. Egyébként a szó a latin *nullus* szóból származik. A rómaiaktól sok mindent átvettünk, de ezt biztosan nem, mert nem használták a nullát. Ezt egyszerűen megkerülték. Amikor (a mi fogalmaink szerint) az 1 után nullát kellett volna írni, hogy 10, 100 (vagy több nullát, hogy 1000 stb.) legyen belőle, egyszerűen a 10-es számot egyetlen betűvel, az X-szel jelölték. Így jártak el az 50-nel, aminek a jele L, a 100-zal, jele C, az 500-zal, jele D és az 1000-re, amit M betűvel jelölték. Miután az 1-es pont nélküli nagy I-vel, az 5-öst V-vel jelölték, ezekkel a betűkkel, megfelelően elhelyezve, minden számot le tudtak írni. (Néha többféleképpen is, de ez az ő dolguk volt.) A római számokat azért is érdemes megtanulni, mert számos régi épületen, templomon így jelezték az építési idejét.

A matematikusok egy ideig elvitáztak azon, hogy a nulla szám-e egyáltalán, és ha szám, akkor páros-e vagy páratlan. Arra a megállapításra jutottak, hogy a nulla – szám, amelyik a +1 és a -1 között helyezkedik el. Miután a számsorban egy-

mást követik a páros és a páratlan számok: 1, 2, 3, 4 stb., akkor a nulla nem lehet más, mint páros szám, hiszen a mínusz 1 páratlan, a plusz 1 is páratlan, márpedig két páratlan szám között csak páros szám állhat.

A nulla annyira szám, hogy a matematikának egyenesen a kulcsszáma. E nullától mennek a „pozitív” számok a végtelenbe, és a „negatív” számok – a másik irányban – ugyancsak a végtelenbe.

A matematikában van a nullának a legnagyobb szerepe, hiszen valamely szám értéke a nulla elhelyezkedésétől függ. Ha elől áll, utána ponttal vagy vesszővel, akkor törtszámok kifejezésére utal. Ha valamely szám után áll (egy vagy több nulla), akkor ez határozza meg az előtte álló szám tényleges értékét. Bizony, nem mindegy, hogy a fizetés első száma után hány nulla helyezkedik el!

A témában még az is eszembe jut, hogy a senkiházi emberre szokás mondani, hogy *az egy nulla* vagy *az egy nagy nulla*. És még egy szerepével találkoztam: tanyasi épület udvarán áll egy kis bódé. A gyengébbek kedvéért rá van festve két nulla, ami a rendeltetését van hivatva jelezni. Honnan származik e jel – nem tudom.

De komolyabbra térve:

Szóltam az elején a *zéróról* is. Nos, különösen a gépkocsivezetőknek ismerős ez a szó, hiszen rendelet szól arról, hogy a szondázáskor egyetlen kicsike értéket mutató számot sem fogadnak el; erre használatos a *zéró tolerancia* kifejezés.

Egyébként a közlekedésben is igen megbecsült szám a nulla, hiszen még szobra is van Budapesten, pontosabban Budán, a Lánchídnál, ahonnan az 1-es számú autópálya indul. (Székesfehérváron is szobor jelzi a 8-as autózstráda – magyarul *autópálya* – kiindulási pontját.)

A gépkocsi (és egyéb jármű) vezetői vegyék komolyan a zéró toleranciát, miként a rendőrség is komolyan veszi!

Ezek után mondhatjuk-e, hogy a nulla – semmi?

Láng Miklós

Anyanyelvi pályázat, 2014.

Az Anyanyelv-ápolók Szövetsége az Emberi Erőforrások Minisztériumának támogatásával meghirdeti 2014. évi (14.) közös anyanyelvi pályázatát civil szervezetek és magánszemélyek részére

A pályázatok célja a magyar nyelv értékeinek föltárása, megóvása, nyelvi örökségünk megőrzése és életre keltése, valamint gyarapítása s az újabb nemzedékekkel való megismertetése. A pályázaton társadalmi szervezetek, alapítványok és magánszemélyek határokra függetlenül részt vehetnek.

A pályázati téma:

Élő tájnyelvek.

A magyar nyelv táji gazdagsága

A 2014. évi téma a magyar nyelv máig élő táji-területi jellegzetességeire, gazdagságára kívánja ráirányítani a figyelmet. A pályázatra benyújtható egy-egy jól körülhatárolt táj, tájegység (akár egy egész nyelvjárástípus, akár egy kisebb táj, település vagy közösség) nyelvjárását bemutató dolgozat. A pályázók ne feledkezzenek meg arról, hogy nyelvjárás jelenségekkel szinte minden magyar nyelvterületen lehet találkozni: a közismert, hagyományos nyelvjárás-területeken túl szórványokban, diaszpórában, valamint városokban is. Számos városunk nyelvét színezi a nyelvjárás.

A pályamunka témája lehet egy nyelvjárás terület(rész) vagy nyelvjárás (kiejtésbeli, nyelvtani, szó- és nyelvhasználati, műfaji stb.) jelenség történeti, mai (leíró) bemutatása (dokumentálása és elemzése), valamint a nyelvjárás jelenségek jelenével és jövőjével kapcsolatos elképzelések (nyelvjárás-művelés) megfogalmazása.

A pályázat kiírói nem várnak el egyetemi szintű nyelvjárás-tudományi (dialektológiai) ismereteket, azonban javasolják, hogy a témaválasztásnál a pályázó ismerkedjen meg az adott terület fontosabb szakirodalmával. Külön érdekes téma lehet, hogy a korábban (50–100 éve) leírt nyelvjárás, nyelvjárás jelenségek, tájszókinccs ma milyen képet mutatnak. Lehet készíteni összehasonlító vizsgálatot is. A pályamunka irodalomjegyzékében csak a valóban felhasznált szakirodalmat kell megadni.

Hasznos pályamunka lehet egy-egy tájnyelvben a jellemző szövegtípusok (műfajok) összegyűjtése és közreadása.

A kiírók felhívják a figyelmet arra, hogy a pályázók lehetőség szerint igyekezzenek mai nyelvjárás nyelvi állapotot rögzíteni. A nyelvjárás szavak, szövegek lejegyzésénél nem kötelező használni az aprólékos fonetikai jeleket, elegendő csak „egyszerűsített” lejegyzés, pl. a szavak, szövegek kiejtés szerinti/fonetikus átírása, a zárt *e* hang jelölése stb.

A pályamunka kötelező része az adott nyelvjárás anyag pontos leírása, adatolása (időpont, helyszín, gyűjtő, adatközlők – az adatvédelmi szabályok szerint).

A pályamunka műfaja szabadon választható (pl. tanulmány, összehasonlító elemzés, szöveget, esszé, irodalmi alkotás).

A pályamunkák javasolt terjedelme: 20–30 ezer leütés.

A pályázaton 25 éven aluliak külön ifjúsági kategóriában szerepelnek, számukra külön díjat/díjakat állapít meg a bírálóbizottság.

A bírálóbizottság elnöke: **Juhász Dezső** intézetigazgató, egyetemi tanár, tagjai: **Balázs Géza** egyetemi tanár, az ASZ ügyvezető elnöke és egy később felkérendő nyelvész szakember.

A tartalmi és filológiai szempontból legjobbnak minősített pályázatok díjazásban részesülnek, a nyertes pályázók munkáiból készülő válogatást megjelenítik. A pályázat benyújtásával a pályázó hozzájárul dolgozata közzétételéhez, szerzői jogai a kiadóra szállnak. A kiadott dolgozat szerzője a kiadványból tiszteletpéldányt kap.

Díjak: A pályázat díjazására 1 250 000 Ft áll rendelkezésre. A felosztást a pályázatok értékelése után a bírálóbizottság határozza meg.

Beküldési határidő: **2014. április 30. (éjfél)**. A pályázati anyagot elsősorban elektronikus formában (ímelben, csatolt fájlban) kell küldeni. A szervezők kivételes esetben elfogadnak csak papírfomában beküldött pályamunkát is. A beérkezett pályázatot ímelben 5 napon belül visszaigazoljuk!

Ímélcím: palyazat@anyanyelvapolo.hu.

A pályázat ügyintézője: Hujber Szabolcs.

A pályázat tartozéka egy adatlap a következő nyilatkozattal és adatokkal.

Nyilatkozat

Alulírott nyilatkozom, hogy az ASZ és az EMMI Élő tájnyelvek. A magyar nyelv táji gazdagsága című pályázatára beküldött pályamunkám teljes egészében a saját alkotásom, s annak szerzői jogát (amennyiben azt a pályázat kiírói egészében vagy részleteiben megjelentetni kívánják) a kiadónak engedem át. (Rövidített, szerkesztett anyag közzététel esetén a kiadó a szerzővel egyeztet.)

Megadandó adatok:

A pályamunka címe:

A szerző neve:

Címe:

Telefonszáma, ímélcíme:

Saját kezű aláírása:

A Nyilatkozatot postán kell beküldeni: Anyanyelv-ápolók Szövetsége, Élő tájnyelvek pályázat, 1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Az elbírálás és a díjátadás 2014 májusában lesz, erről minden pályázót a megadott ímélcímen értesítünk.

Anyanyelv-ápolók Szövetsége

„Csak veszett ügyek mellé érdemes odaállni...”

Beszélgetés Mezey Katalin költővel 70. születésnapján

A Magyar Napló 2013/5. számában egy többoldalas születésnapi beszélgetés legvégén ezt mondja a költő: „Egyik legnagyobb szenvedélyem a magyar nyelv: a veszett fejsze nyele, amibe görcsösen kapaszkodunk történelmi fennmaradásunkért folytatott küzdelmünkben. Egyébként is, csak veszett ügyek mellé érdemes odaállni. Veszett, nagy ügyek mellé.”

– Kifejtené ezt bővebben – főleg a magyar nyelv kapcsán?

– Történelmi pesszimizmusom szüremlett át ezeken a sorokon. Pedig tudom, hogy nem érdemes már előre fájlalni azt, ami még meg sem történt vagy még csak félig. Épp elég fájlalni azt, ami megtörtént, és nem tanultunk belőle. Nemrég olvastam egy kárpátaljai prózáiról novellájában a következőket: „Őrült! Neked a farmvezető, a szakszervezeti titkár szava, a kolhozelnök parancsa semmi? Sándor Mihájloviics, ez az ember nem normális. Ön is így látja?” (Bartha Gusztáv: Gabonafarkas). Magyar emberek egymás közti beszélgetéséből idéztem. Ebből is látszik, hogy bármely uralkodó nyelvi környezet ránehezedik a gyenge pozícióban lévő magyar beszélőközösségre, az anyanyelv eltorzul. És egyre több magyar beszélőközösség van gyenge pozícióban. Vigasztalásul: bár a realitásokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hinnünk kell, hogy a történelem ura az Isten.

– Budapesten született, mégis az elmúlt évtizedben úgy ismertük meg, mint a tájnyelvek újjálesztésének, fenntartásának egyik harcosát. Tájnyelvi vetélkedőket, konferenciákat szervez. Miért? Vannak vidéki kötődései?

– Négy nagyszülőmből három vidéken született: a mátyusföldi Nádszegen (ma Trstice), Soltmáriaházapusztán (Újsolt áll a helyén), Szatmárnémetiben (ma Satu Mare). Pesti nagymamám édesapja Szeremléről jött fel gye-

Névjegy

Mezey Katalin (1943) Budapesten született, 1961–67 között az ELTE magyar–népművelés szakán tanult, közben rokoni segítséggel a Zürichi Egyetem filológiai karán német–angol szakon vendéghallgató. 1964-től Tatabányán tanít, majd népművelő. A Széphalom Könyvműhely alapítója, vezetője, a Magyar Írószövetség elnökségi tagja. 2004-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja, 2011-től az MMA Irodalmi tagozatának vezetője. Férje Oláh János író, szerkesztő, három gyermekük van.

1963-tól publikál verseket, 1979-től prózai műveket, drámákat, meséket, gyermekverseket is.

József Attila-díjas (1993), Príma-díjas (2007), 2013-ban megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét.

rekfővel. Ilonka, a pesztonkám kolozsvári lány volt, apám segítje a vasi Molnaszecsődről, kubikusai egyrészt a jász-sági Alattyánból, másrészt Békéből érkeztek munkát vállalni szülei kertészetébe. Apám tanyája viszont Pilis-vörösvár határában állt. Így valóságos tájnyelvi-nyelvi paradicsomban nőttem fel hétéves koromig, amikor szülei kertészetét államosították.

– Többször hallottam Öntől: nem szereti, ha valakit gúnyolnak a nyelvjárásáért. Ebben tökéletesen igaza van, de ez valóban mindennapi tapasztalat lenne?

– A kisgyerek könnyen tanul nyelveket, én is megtanultam nagyjából a megismert tájszólásokat, amit anyám majomkodásnak tartott. Így hamar megkaptam tőle a tájnyelvi beszélők által sokat emlegetett: „Nem tudsz rendesen beszélni?” feddést. Ha kikerül valaki a maga tájnyelvi környezetéből, akkor elárulja őt a beszéde, és ez olcsó kihívás mindenkinek, aki szeret gúnyolódni a másik emberen. De a fordítottja is előfordul. Nádszegi nagybátyám, első hazalátogatásomkor megjegyezte: „Ti, ott, Pesten még magyarul sem tudtok. Azt mondd: elég. Hát mi ég el? Semmi. Azt akartad mondani, hogy ölég, nem?”

– Társadalmi felelősségből állt a tájnyelvek, a tájnyelvi beszélők mellé? Ugyanez mozgatta a sárvári diákköltők, diákírók találkozóit vagy éppen az Írók Szakszervezete kapcsán? Mi a közös, és mi a különböző ezekben?

– Minden mindennel összefügg. A diákíró-pályázatot a Kárpát-medence egészében hirdetjük meg, a sárvári irodalmi táborba az 50 legjobbat hívjuk el, ők mindig sokfelől érkeznek. Nagyon szerettem a bemutatkozó esteket, amikor már a megszólalásukból hallottam, ki honnan jött. Aztán hat-hét éve bekövetkezett a pillanat, amikor minden fiatal úgy szólalt meg, mintha a Sláger Rádióból érkezett volna. Ez volt számomra a vészharang, ezért szerettem volna a fiatalok közt „divatba hozni” a tájnyelveket.

– S hogy illeszkedik ebbe a sorba Karácsony Sándor és Várkonyi Nándor műveinek kiadása? És van még, amire nem figyeltem föl?

– A negyvenes-ötvenes években kiiktatták a magyar szellemi életből a nem marxista, nem materialista gondolkodókat, alkotókat. A könyvtárakból milliószám hordták ki, zúzták be az „idealista” műveket. Ezek máig sem kerültek vissza méltó helyükre. Az asztalfióknak írt műveket pedig csak az elmúlt húsz évben adhattuk ki – miközben egyfolytában azt mantrázzák a szocializmusból örökölt értelmiségi hangadók, hogy az asztalfiókok üresek voltak. Holott egyedül Várkonyinak 7000 oldalnyi értékes kézírathagyatéka maradt ránk. Tizenkét kötetben adtuk ki, de a könyvtárak alig vették meg, szellemi életünkben sem támadt visszhangjuk.

– Egy költőnek talán az a legnagyobb álma, hogy sorait dúdolgassák. Ezt persze az olvasók döntenek el. De vajon melyek a költő saját kedves sorai, amelyeket szívesen látna így szárnyra kelni?

– Amit nemrégiben írtam, mindig az a kedvenc. Mostanában a „Mikes Kelemen úton a vezérlő fejedelem szívével Grosbois-ba” címűt szerettem hallani, de sok versemet kedvelőik felírták a világhálóra. Bármelyikről legyen is szó, örülök neki.

Balázs Géza

A Nyelvtudományi Intézet műhelyeiből

A nyelvi attitűd jelentősége a hangváltozási folyamatok vizsgálatában

A nyelvi változások általában lassú, több generáció alatt végbemenő folyamatok. Vannak azonban olyan jelenségek, amelyek feltűnően elütnek a korábbi szabályoktól, vagy a megszokottnál gyorsabban terjednek. Ilyen például egyes tulajdonnevek névelő nélküli megjelenése (*Fent vagy Facebook-on?, Szerintem Nyugatnál veszek valami kaját*), a *lehet* ige határozószóként való használata (*Lehet én is ott kötök ki ma este*) vagy az igei szerkezetekből képzett összetett főnevek visszaalakítása igévé (*Ebben a kórházban első-sorban magánrendelek*). Ezek a jelenségek a nyelvi szerkezeten belüli újítást, azaz innovációt jelentenek, és többnyire egy adott társadalmi csoporton belül jelennek meg először. Nyelvi innovációt vezető csoport lehet egy bizonyos korosztály, nem vagy társadalmi réteg. Általános megfigyelés, hogy az új jelenségek átvételében gyakran a felső középosztálybeli nők, illetve a képzett városi fiatal beszélők járnak elől.

Természetesen az innovációk nem feltétlenül szorítják ki a korábbi alakot a nyelvből. Számos alternatív forma létezik, amelyek használata nem köthető egyértelműen egy-egy társadalmi csoporthoz. Ilyen a *Ha fáradt is volt/Ha fáradt volt is, azért csak lefutotta a maratont* vagy az *A fiainak ma nincs leckéje/leckéjük*. Ezekben a formákban egy idő óta ingadozás figyelhető meg, és az anyanyelvi beszélők nagy része bizonytalan abban, hogy melyik helyes a kettő közül.

A nyelvi innovációk átvételében a kor, a nem és a szociális státus mellett fontos szerepet játszik a nyelvi attitűd is, azaz a nyelvhasználattal kapcsolatos beállítottság. A beszélők egy része jobban ragaszkodik a nyelvi normákhoz és a már ismert alakokhoz, azaz inkább konzervatív nyelvi attitűddel rendelkezik, mások nyitottabbak az innovációk felé, azaz inkább liberális beszélőknek tekinthetők. Az attitűd vizsgálatánál külön kell választani az explicit és az implicit attitűdöt. Az explicit attitűd a megkérdezettek saját nyelvhasználatáról alkotott véleményét tükrözi, és tudatos válaszokon alapul. A tudatos, gyakran tanult vagy csupán feltételezett normákat tükröző válaszok azonban eltérhetnek a beszélő teszthelyzetén kívüli attitűdjétől, amely a mindennapokban vezérli a nyelvi viselkedését. Érdekes példa erre az inessivusi, azaz a norma szerint *-ban/-ben* raggal kifejezendő jelentésben a *-ba/-be* alak használata. (Ezt a jelenséget laikusok ugyan gyakran szokták innovációnak, sőt, a nyelv romlására utaló példának tekinteni, holott az ingadozás már az ómagyar kortól, azaz a honfoglalástól kezdve jelen van a nyelvemlékekben.)

Az explicit attitűdöt egy kísérlet során kérdőívvel mértük, amelyben többek között a következő kérdésre kellett válaszolni, ötös skálán jelezve az egyetértés mértékét:

Mennyire ért egyet az alábbi állítással? 1: egyáltalán nem, 5: teljes mértékben.

Megüti a fülemet, ha valakitől ezt hallom: *Tegnap voltam egy buliba.*

Ennél a kérdésnél a megkérdezettek 44%-a az 5-ös számot jelölte meg, azaz nagyon zavarónak tartotta ezt a formát. Elvégeztünk egy implicit attitűdöt mérő tesztet is, amelynek során a résztvevők három percen keresztül spontán dialógusokból kivágott részleteket hallottak.

Ezek több, a beszélt köznyelvben gyakori jelenséget tartalmaztak, például a *-ba/-be* ragnak inessivusi értelemben való használatát (*Közbe a folyó kettéválik*). A résztvevők feladata az volt, hogy gombnyomással jelezzék, ha olyan jelenséget hallanak, ami szerintük helytelen. A *-ba/-be* ragnak a normától eltérő használatát a tesztalanyoknak itt már csak 24%-a vette észre és minősítette hibásnak. Ez azt mutatja, hogy ez az alak a beszélt köznyelvben sok nyelvhaználó számára nem számít stigmatizált formának.

Természetesen nemcsak a nyelvtan változik, hanem a beszéd is. A beszédhangok szintjén végbemenő változások ismert példája a hangsúlytalan szótagokban előforduló felső nyelvállású hosszú *í, ü, ú* szisztematikus rövidülése a 20. század során. Ma már a köznyelvi ejtésben a *szomorú, gyönyörű* és a *batyu, ürü* szavak utolsó magánhangzója egyaránt rövid. Ezt a folyamatot Magdics Klára 1960-ban megjelent, *A szóvégi magánhangzók rövidülése a köznyelvben* című cikkében (Nyelvtudományi Közlemények 62 (2), 301–324) kísérleti úton is kimutatta. Eredményei szerint a 70 évnél idősebb beszélők a fenti magánhangzókat a hangsúlyos hosszú magánhangzókhoz hasonló időtartammal ejtették, míg a 30 évnél fiatalabbnál mért tartamok a rövid magánhangzókéhoz közelítettek. Ez a folyamat ma a hangsúlytalan *ó* és *ő* magánhangzók ejtésében folytatódik, jelenleg főleg spontán beszédben. További példa az *á* hang előretolódása fiatalok ejtésében, amit Gósy Mária legfrissebb kísérleti eredményei igazolnak.

Az aktuálisan zajló hangváltozási folyamatokat többnyire idős és fiatal beszélők összehasonlításával szokás vizsgálni. Számos kísérlet igazolja például, hogy a dél-brit angolban a hosszú /u:/ hang, mint pl. a *fruit* 'gyümölcs' szó magánhangzója, hátsó nyelvállásból fokozatosan előretolódott. Ez a magánhangzó ma már nem a magyar *ú*-hoz, hanem az *ü*-höz hasonlít leginkább. A változás, bár kisebb mértékben, egyazon beszélő ejtésében is végbemeget, amint azt Erzsébet angol királynő 50 éven keresztül a televízióban elmondott és hanganyagként rögzített karácsonyi beszédeinek akusztikai elemzése bizonyítja.

A fiatal és idős beszélők magánhangzóinak összehasonlítását egy nemrég az angol nyelvben felfedezett jelenség nehezíti. Eszerint nemcsak a változásban érintett magánhangzók, hanem az összes magánhangzó képzése változik az életkor előrehaladtával: az idősebb beszélők magánhangzói zártabbak és hátrább képzettek, mint akár a kortárs fiatalokéi, akár az ő fiatalkori magánhangzóik. Ezért ha a fiatalok beszédében egy magánhangzó nyíltabb vagy előrébb képzett, mint az idősek beszédében, akkor ez nem feltétlenül utal hangváltozási folyamatra, lehet, hogy általánosabb tendenciákat jelez.

A magánhangzók ejtése a magyarban is függ az életkortól. Az ejtémódot azonban nem csupán a kor befolyásolja: az akusztikai mérésekkel kimutatható, ám az átlagos nyelvhasználó számára tudatosan nem vagy nehezen hallható különbség az implicit attitűdjük szerint konzervatív, ill. liberális beszélőknél is megfigyelhető egyazon korcsoporton belül. A fiatal és konzervatív attitűdű beszélők zártabb és hátrább képzik a magánhangzókat, mint liberális attitűdű kortársaik, míg az idős liberális beszélők ejtémódja közelebb áll a fiatalok ejtémódjához.

Úgy tűnik tehát, hogy még a tudatosan nem kontrollálható beszédbeli jelenségekben is érvényesül az öntudatlan igazodás az egyes formákban manifestálódó nyelvi identitáshoz: egy liberális beszélő hajlamos az innovatív beszélőknek tekinthető fiatalok mintáit követni, míg a konzervatív nyelvhasználók jobban ragaszkodnak a meglévő, az idősebbek nyelvhasználatával azonosítható formákhoz.

Mády Katalin

A szerző az MTA Nyelvtudományi Intézete Elméleti Nyelvészeti Osztályának tudományos munkatársa. **A szerk.**

Elődöntő és középdöntő

Az Édes Anyanyelvünk áprilisi számának közönségszolgálati rovata (2013/2: 20) többek között ezzel a kérdéssel is foglalkozott: „Melyik a helyes sorrend? *Elődöntő – középdöntő – döntő* (vö. Magyar értelmező kéziszótár, 1972, 788. oldal: a *középdöntő* az elődöntő és a döntő közötti forduló). Vagy: *középdöntő – elődöntő – döntő*? Esetleg ezek a szavak a sportban is előforduló használat miatt jelentésmódosuláson mentek keresztül?” – A rovat „ügyeletese”, Minya Károly így felelt: „A 2003-ban kiadott, átdolgozott Magyar értelmező kéziszótárban már más jelentések szerepelnek, mint az 1972-esben. Az újabb kiadás szerint a *középdöntő* »bizonyos sportágakban (a kiírástól függően): a selejtezőt követő forduló«. Az *elődöntő* pedig »a döntőbe jutásért játszott mérkőzés« (761. o., 285. o.). A kérdezett szavak jelentése tehát valóban módosult.”

A fenti válasz szerint nem kielégítő, legalábbis pontosításra szorul. Lássuk csak, miért.

Aki a múlt század sportközvetítéseit hallgatva-nézve nőtt fel, az hozzászólt az *elődöntő – középdöntő – döntő* sorrendhez. Sőt nem is kell sportrajongónak lenni ahhoz, hogy ezt tartjuk természetesnek, hiszen tér- és időszemléletünknek az eleje – közepe – vége sorrend felel meg.

Indokolatlan-e a közönségszolgálati rovatban feltett kérdés? Sajnos, nem egészen. A kérdező minden bizonnyal felfigyelt arra, hogy egyes újságírók, sportriporterek szeszélyesen használják az *elődöntő* és *középdöntő* szavakat, vagy pedig következetesen alkalmazzák a hagyománnyal ellentétes, természetellenes sorrendet: *középdöntő – elődöntő – döntő*.

Az olvasói kérdés „sportban is” részlete (nagyon helyesen) felhívja a figyelmet ezeknek a szavaknak a sportnyelven kívüli használatára. Például a Ki mit tud? típusú versenyeken, a zenei vagy szavalóversenyeken is gyakori az, hogy a selejtezőkön túljutott versenyzőkre a győzelem felé vezető úton három próbatétel vár: az elődöntő, a középdöntő és a döntő. Tapasztalatom szerint következetesen ebben a sorrendben; a sport világán kívül még nem hallottam vagy olvastam olyan furcsaságot, hogy a középdöntő megelőzi az elődöntőt. – Természetesen akad olyan verseny is, amelyben (a területi selejtezők vagy másféle előzetes megrostálás után) a döntő előtt csak egy küzdelem vár a versenyzőkre. Ennek a neve általában *elődöntő*, középdöntőt ilyenkor nem tartanak. (Így rendezték meg például a táncdal-fesztiválokat.)

A sport világában azért bonyolultabb a kép, mert több versenyrendezési forma él egymás mellett.

Az úgynevezett egyenes kieséses rendszerben (például a teniszben vagy az ökölvívásban, valamint a labdajátékok nemzetközi tornáinak a csoportküzdelmeket követő szakaszában) a versenyzők vagy a csapatok „párbajok” megnyerésével lépnek egyre közelebb a döntőhöz. Az aranyérem felé vezető útjuk állomásait a múlt században kétféle szó sorjával jelölték. Az egyik: *elődöntő* 'párbaj a legjobb négy közé jutásért' – *középdöntő* 'párbaj a legjobb kettő közé, vagyis a döntőbe jutásért' – *döntő*. A másik: *nyolcaddöntő* 'párbaj a legjobb nyolc közé jutásért' – *negyeddöntő* 'párbaj a legjobb négy közé jutásért' – *elődöntő* 'párbaj a döntőbe jutásért' – *döntő*. A század utolsó negyedében a második sor vált dominánssá, ma is ez uralkodik. Tényleg lezajlott tehát egyfajta jelentésváltozás. De vigyázzunk: nem az *elődöntő* és a *középdöntő* egymáshoz viszonyított sorrendje változott meg! Valójában az történt, hogy az ilyen lebonyolítású versenyeket tekintve a *középdöntő* megnevezés háttérbe szorult, az *elődöntő* pedig a korábbi kétféle jelentéséből az egyiket megőrizve 'a legjobb négy között a döntőbe jutásért vívott mérkőzés' értelemben maradt használatos.

Más versenyforma jellemzi a gyorsasági sportágakat (például a futást, az úszást, a kajak-kenut). Ezekben a résztvevők a győzelemhez vezető állomásokon egyszerre több vetélytársukkal küzdenek meg. Az állomásoknak – számuktól függően – többféle megnevezésük lehet. Előfordulhat például az, hogy a döntőt csak egy próbatétel előzi meg: ennek az elnevezése *selejtező* vagy *előfutam* szokott lenni. Ha még egy állomást beiktatnak a döntő elé, akkor a próbatételek lépcsőit a következő szóhármak szokták jelölni: *előfutam – középfutam – döntő*; *előfutam – középdöntő – döntő*; *selejtező – elődöntő – döntő*. A rövidtávfutókra néha négy-öt próbatétel is vár. Megfigyelésem szerint leginkább az ő versenyeket közvetítve követik el egyes rádió- és tévériporterek azt a hibát, hogy a középdöntőt az elődöntő előttré teszik, mivel ragaszkodnak ahhoz, hogy a döntőt közvetlenül megelőző fokozatnak *elődöntő* legyen a neve.

Hogyan határozzák meg az *elődöntő* és a *középdöntő* jelentését az értelmező szótárak?

A magyar nyelv értelmező szótárának II. kötete szerint (= ÉrtSz., 1960) az *elődöntő* 'kieséses rendszerű bajnokságban, versenyben' a középdöntőt megelőző forduló, amelynek győztesei a középdöntőbe jutnak'. A IV. kötetben (1961) pedig a *középdöntő* így szerepel: 'kiesési rendszerrel vívott versenyen, bajnokságban' a döntő előtti forduló; ennek győztesei kerülnek a döntőbe'.

A Magyar értelmező kéziszótárban (= ÉKsz., 1972) az *elődöntő* 'a (közép)döntőt megelőző forduló'. Ugyanott (ezt az olvasói kérdés is említi) a *középdöntő* 'az elődöntő és a döntő közötti forduló'. – Szeretném felhívni a figyelmet arra, milyen gondosan érzékelteti az *elődöntő* szócikkében a zárójel azt, hogy középdöntős és középdöntő nélküli versenyforma egyaránt lehetséges.

A Kéziszótár átdolgozott változatában (= ÉKsz.², 2003) pedig – ahogy Minya Károly is idézi – az *elődöntő* 'a döntőbe jutásért játszott mérkőzés', míg a *középdöntő* 'bizonyos sportágakban (a kiírástól függően): a selejtezőt követő forduló'.

Minya Károlynak annyiban van igaza, hogy az ÉKsz.² *elődöntő* szócikke tükrözi azt a változást, amelyről a tenisz, az ökölvívás és a labdajátékok példáját említve írtam. Ugyanott a *középdöntő* szócikke viszont olyan változtatást hajt végre a korábbi kiadáshoz képest, amely nem (vagy nem feltétlenül) jelentésváltozást tükröz; inkább az lehet az indoka, hogy az új meghatározás óvatos: igyekszik „lefedni” azt a változatos képet, amely a versenyszisztémák különbözőségéből adódik. Kár, hogy csak a „bemeneti oldallal” foglalkozik, vagyis azzal, kik jutnak a középdöntőbe; a „kimeneti oldallal” viszont nem, azaz nem teszi világossá, hogy a *középdöntő* a döntőt közvetlenül megelőző állomás.

Nyilvánvaló, hogy a közönségszolgálati rovatban nincs hely részletes elemzésre. Ez a kérdés azonban hosszabb és alaposabb választ érdemelt volna annál, amilyet az olvasó kapott.

Ennél is nagyobb bajnak tartom azonban azt, hogy a felelet – ha kimondatlanul is – azt sugallja, hogy valóban helyet cserélt egymással az *elődöntő* és a *középdöntő*. Ezzel a válasz egy nyelvésznek és a folyóiratnak a tekintélyével támogat egy nyelvhasználati hibát. Ennek elkövetői, sajnos, azokból a két- és többnyelvű szótárakból is megerősítést nyerhetnek, amelyek a magyar *középdöntő* szóhoz – megalapozatlanul – az adott idegen nyelv vagy nyelvek 'negyeddöntő' jelentésű szavát kapcsolják megfelelőként.

Kár volna, ha az Édes Anyanyelvünk is beállna bátorítóik sorába.

Horváth László

LŐRINCZE-DÍJ, 2013.

Dr. Bősze Péter

Az a jeles tudós, akiről laudációmban szólok, vagyis dr. Bősze Péter egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, voltaképpen nem is egy, hanem legalább három tudománynak aktív és igen eredményes művelője: a nőgyógyászatnak, az onkológiának és a genetikának. Éppen ötven éve, 1963-ban végzett a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen szülész-nőgyógyászként, s történetesen éppen 25 éve, hogy 1988-ban az országos Onkológiai Intézet Nőgyógyászati Osztályának vezetője lett. A kezdetektől máig több mint 200 kongresszuson vett részt előadóként, mintegy 300 tudományos közleménynek szerzője vagy társszerzője, számos könyv írója vagy szerkesztője, a Magyar Nőgyógyász Onkológusok Társaságának alapító elnöke, az Európai Rák Akadémia alapítója és szintén elnöke, a budapesti iskolaként emlegetett nőgyógyászati ráksebészet alapjainak megvetője, és még sokáig sorolhatnám az említett tudományterületeken elért kimagasló eredményeit. Én azonban egy huszárvágással most már csak az egyik internetes honlapon talált, róla és munkásságáról szóló „Névjegy” rovatból idézek egy olyan mondatot, amely egy másfajta, de szintén nemzetmentő tevékenységéhez vezet el, s amely bennünket most különösen érdekel: anyanyelvpoló tevékenységéhez. Íme, a mondat:

„Bősze Péter hozta létre a Magyar Orvosi Nyelv című folyóiratot, amely biztosítja, hogy bármilyen történet is a genetika, az onkológia és a nőgyógyászat terén, arra a magyaroknak legyen megfelelő szava, kifejezése.”

Sarkított ez a fogalmazás, hiszen nem csupán az orvostudomány idegen szavainak magyarítása Bősze Péter célja, hanem általában az orvosi nyelv ápolása, gondozása. Sarkított, de kétségtelenül szellemes. Persze, Bősze Péternek valóban a magyarítás a legkedvesebb munkaterülete. Ebben kétségtelenül hasonlít a jeles nyelvújító Bugát Pálhoz, aki szintén orvos volt, s akinek számos szava beépült nyelvünkbe, nyelvhasználatunkba. Hasonlít abban is, hogy 1831-ben Toldy Ferencsel közösen Bugát Pál indította meg az első orvosi folyóiratot, az „Orvosi Tár” címűt, Bősze Péter pedig 170 évvel később az első olyan folyóiratot, amelyiknek az orvosi nyelv a tárgya.

De korántsem a Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat létrehozásában és fenntartásában merül ki Bősze Péter nyelvészeti, az orvosi nyelvvel kapcsolatos munkássága, noha ez már maga is hatalmas lépés. Jelöltünk már évekkal a Magyar Orvosi Nyelv megalapítása előtt, a szintén általa alapított Nőgyógyászati Onkológia című szakfolyóiratban is rendre megpróbálkoztunk a megjelentetésre szánt írások, cikkek magyarításával, nyelv gondozásával. Ott szerzett tapasztalatai alapján támadt fel benne a „Betű- és szóvetés a magyar orvosi irodalomban” című tudományos konferencia megrendezésének ötlete, s voltaképpen e konferencia – vagy inkább nagygyűlés – lelkes fogadtatása s hatalmas sikere adta meg a végső lökést, s vezetett el a folyóirat megalapításához.

Azóta több mint egy évtized telt el, s a Magyar Orvosi Nyelv ma is él, és sokan okulkak belőle. De más is történt. Bősze Péter konok következetességgel elérte, hogy a Semmelweis Egyetemen legyen egy Magyar orvosi nyelv című, kötelezően választható, kreditpontok szerzésére is jogosító tantárgy. Tizenegy évvel e tantárgy megindítása után jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy immár jóval több mint ezer orvostanhallgató tett belőle eredményes vizsgát. S ha ehhez hozzáteszem, hogy néhány év óta már egy négyszáz oldalas, gazdag tartalmú s elsősorban ugyancsak neki köszönhető kötet, A magyar orvosi nyelv tankönyve is segíti a hallgatókat a felkészülésben, talán már minden más, szintén ide tartozó tevékenységét mellőzve határozottan kimondhatom, hogy a magyar orvosi nyelv ápolására elkötelezett jeles tudósunk, Bősze Péter professzor messzemenően érdemes az Anyanyelvpolók Szövetsége rangos díjának, a Lőrincze-díjnak elnyerésére.

Grétsy László

Kiss Jenő

A szűkebb és tágabb szülőföldjének, anyanyelvének, anyanyelvi kultúrájának elkötelezett tudóst, tudományszervezőt, tanárt, sőt az igényes előadót köszönhetjük Kiss Jenő professzor, most már professzor emeritus személyében. Élete és munkássága szorosan kapcsolódik szülőföldjéhez, a rábaközi Mihályihoz, valamint Budapesthez, az Eötvös Loránd Tudományegyetemhez és a Magyar Tudományos Akadémiához. Fő kutatási területe a nyelvjárástudomány és a szociolingvisztika (társadalomnyelvészet), valamint a nyelvtörténet, ezeken a tudományterületeken alapvető művek szerzője, szerkesztője. Ősztönmű volt a számítógépes dialektológiának.

A nyelvi kultúrát, a nyelvi ismeretterjesztést érintő tanulmányai (németországi vendégtanársága idején) főként a magyar mint idegen nyelv kérdéskörével, később a nyelvi tudat és az attitűdök vizsgálatával, azon belül is a regionális-területi környezettel, az ún. tájnyelvek nyelvhasználatával, valamint nyelvpolitikával foglalkoznak.

Kiss Jenő nemzedékeket oktatót és oktatót még ma is az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Egyetemi tanárként, doktori iskola vezetőjeként sok-sok doktorandusz munkáját segítette. Meghatározó szerepe volt a magyar nyelvtudomány szakember-utánpótlásában. 15 évig vezette az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékét, mely vezetése alatt bővült Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszékké. Meghatározó időszakban (1989–2008) vezette a Magyar Nyelvtudományi Tanszékcsoporthoz, a későbbi Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetet. 2001-ben lett az Akadémia levelező, 2007-ben rendes tagja, 2005-től az Anyanyelvünk Európában elnöki bizottságot vezeti. 2005-től a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke – ebben a funkciójában az Anyanyelvpolók Szövetségének is mindig támogatója volt. Mindig készséggel vállalt szerepet az anyanyelvi művelődésben, nyelvi ismeretterjesztésben, akár magyar nyelv heti megnyitóról, előadásról, akár tájnyelvi verseny zsűrizéséről vagy konferencia vezetéséről volt szó. Hadd tegyem hozzá, mert ez is jellemzi: előadásait mindig igen választékos, igényes, közérthető magyar nyelven tartja. Tanú vagyok rá, mert a tanítványa voltam. Az akadémiai anyanyelvi elnöki bizottság vezetőjeként folyamatosan támogatója a magyar nyelvstratégia, azon belül a hasznos és sokszínű nyelvművelés ügyének.

Kiss Jenő személyiségét, szülőföldjéhez való hűségét, valamint a magyar tájhoz való szoros kapcsolódását jól jelzik fontosabb munkáinak címei. 1943-ban Mihályiban született. Számos tanulmányt, szótárt, monográfiát írt szűkebb szülőföldjéről: A rábaközi Mihályi ígeképzői (1970), Mihályi tájszótár (1979), A rábaközi Mihályi nyelvjárásának hang- és alaktana (1982), Fejezetek a mihályi nyelvjárás mondattanából (1982), Állandó szókapcsolatok a rábaközi Mihályiban (1989), A mihályi nyelvjárás változásai 1889 és 1989 között (1990). Hadd emeljem még ki a madárnevekről (Magyar madárnevek, 1984., A pingvintől a kolibriig, 1985) és a magyar szőlőnevekről szóló tanulmányait. Meg kell említeni azt is, hogy iskoláiról, Sopronról, az Eötvös Kollégiumról, valamint jeles tanáraitól, szülőföldjének nyelvészéről, Zsirai Miklósról mindig a legnagyobb tisztelettel és szeretettel szól.

Kiss Jenő több nyelvészeti díjat megkapott már: legutóbb 2012-ben a Pais Dezső-díjat, 2013-ban az Implom József-emlékérmét. Éppen ideje, hogy a magyar nyelv ügyéért elkötelezetten, folyamatosan és színvonalasan cselekvő tudós személyiség megkapja a Lőrincze Lajos emlékére, tiszteletére alapított Lőrincze-díjat.

Balázs Géza

Beszámoló az Eötvös József szónokversenyéről

2013. május 11-én került sor az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a Szakmódszertani Központ szervezésében az Eötvös József országos középiskolai szónokverseny döntőjére. A rendezvény felelős szervezője **Antalné dr. Szabó Ágnes** egyetemi docens, központvezető, a zsűri elnöke **dr. Kiss Róbert Richard** Prima Primmissima díjas újságíró volt. A verseny napján az érdeklődők több előadást is meghallgathattak a retorika, a nyelvtörténet-tanítás és a digitális tananyagok témakörében.

A versenyen, melyen a középiskolák 9–11. osztályos tanulói vehettek részt, a fő cél „a diákok szóbeli kommunikációs-retorikai képességének a fejlesztése, a nyelvhasználat iránt érzett felelősségtudatuk és anyanyelv-szeretetük erősítése” volt. A verseny döntője – csakúgy, mint az előző fordulókban megrendezett iskolai versenyek és regionális középdöntők – jó lehetőséget adott a versenyzőknek arra, hogy egy megadott témáról kifejtsék a véleményüket, önállóan ítéletet alkossanak, és az érvelő szöveg előadásában is gyakoroltra tegyenek szert.

A középdöntőkből összesen 24 versenyző jutott be ebbe a fordulóba. Feladatuk az volt, hogy egy megadott idézethez kapcsolódva 30 percnyi önálló felkészülés alapján 5 perces érvelő beszédet tartsanak úgy, hogy az előadáshoz felhasználhatják a felkészülés során készített vázlatot. A megadott idézet 2013-ban Lao-ce gondolata volt: „Nemcsak azért vagyunk felelősek, amit teszünk, hanem azért is, amit nem teszünk meg.”

A versenyzők számára nem volt könnyű feladat a beszéd előadása pusztán a felkészülési idő alatt készített vázlat segítségével. Ennek ellenére sok esetben logikus érvelést, szemléletes példákat, magabiztos előadásmódot hallhattunk a résztvevőktől. Az érvelés (argumentatio) folyamatának eredményességét a legtöbb szónok példakal: személyes vagy általános érvényű történetek elmesélésével, bibliai és a keleti filozófiához kapcsolódó példákkal, valamint számos idézettel támasztotta alá. Szintén a meggyőzést szolgálták a beszédekben elhangzó erőteljes szónoki kérdések, felszólítások, analógiák és ismétlések. Ezeknek az eszközöknek a felhasználása a versenyzők olvasottságát, tájékozottságát dicséri. Az előadásmód (pronuntiatio) terén is nagyon változatos, izgalmas verseny tanúi lehettünk. A legtöbb szónok magabiztosan, érthetően és meggyőzően adta elő beszédét. Néhány esetben azonban érezhető volt

némi bizonytalanság – ez vélhetően abból is fakadt, hogy a megadott témával kapcsolatban nem sikerült maradéktalanul állást foglalnia a szónoknak, ezért érveinek ereje, határossága, valamint az előadásmód sem volt teljesen meggyőző.

Néhány esetben kisebb-nagyobb nyelvhelyességi hibák, esetleg képzavar is felfedezhető volt a beszédekben. Ezek közül néhány az igekötő-használathoz kapcsolódott („*kihatással* volt rám”, „*áttussol*”), ezenkívül előfordultak nem megfelelő stílusú szavak („a történelem folyamán *lavirozva*”, „*kifarolunk* a felelősség elől”), a szónok meggyőzőerejét gyengítő, bizonytalanságot sugalló kifejezések („példákkal fogok próbálkozni”), félreérthető szerkezetek („az *anya leszidása*” az ’anya általi leszidás’ értelemben, illetve: „Láttam egy embert. Kutyát sétáltatott, de nem volt *rajta* póráz” – vajon a látott emberen vagy kutyáján nem volt póráz?).

A verseny eredményhirdetésén a zsűri elnöke röviden értékelte mindegyik versenyző teljesítményét. A nyelvi megfogalmazás pontosságának és az előadásmód fontosságának kiemelése mellett ő is elmondta: igazán tartalmas, színes délutánnak lehettünk tanúi. A változatos beszédek, eredeti ötletek, hatásos érvelések bizonyították, hogy a megadott – igencsak elgondolkodtató – idézetet alaposan értelmezve a versenyzők eredményesen teljesítették az országos döntő versenyfeladatát.

Az országos döntőn 10 helyezést és egy közönségdíjat ítéltek oda. Amíg a zsűri tanácskozott, a versenyzők az Eötvös József-ről szóló SMART digitális versenyen vehettek részt. A verseny barátságos, kellemes légkörét jellemzi, hogy sok, a versenyzést az elődöntők után már befejező diák is végighallgatta a döntőben szereplő társait, illetve szívesen részt vett a késő délutáni digitális versenyen.

A 2013. évi döntő díjazottai a következők voltak (zárójelben a versenyző intézménye, városa és felkészítő tanárának neve):

I. Pirityi Soma Benedek (Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium, Budapest; felkészítő: Zsínkó Klára)

II. Molnár Dorottya (Bocskai István Gimnázium, Hajdúböszörmény; felkészítő: Dr. Oláhne Szabó Judit)

III. Kovács András (Baár-Madas Református Gimnázium, Általános Iskola és Diákotthon, Budapest; felkészítő: Pataki Andrea)

Dodzsem

Bár jó néhány éve nem ültem dodzsemben, még tisztán emlékszem annak vezetési élményére gyermekkoromból. Nem véletlenül. Talán mindenkire igaz, ha belül egy ilyen elektromos kocsi, kicsit átszellemlül. Ez talán az egyetlen hely, ahol még a gyerekekre sincsenek tekintettel, ők sincsenek biztonságban. Mindenki keresi az ütközéseket, és talán még azt sem bánja, ha olykor-olykor őt is „elkapják”.

A Dodzsem 52 nevet kapta az egyik sportcsatorna műsora, amely azzal toborozza a nézőket, hogy szenvedélyes, izgalmas és színes esti show, a műsorvezetők a nap legfontosabb sporteseményeiről vitáznak, és ha valaki további ütközésekre kíváncsi, kövesse a műsort minden hétköznap.

Az angol *dodge* szó a *dodge them* kifejezésből alakult ki, és úgy lehetne fordítani, hogy cselezd ki, kerüld ki őket, térj ki előlük. Vagyis eredetileg a körbe-körbe autókázásra tervezték, de aztán jöttek a vendégek, akik más lehetőséget láttak benne. A *dodge* angol szinonimái (*bumper/bumping cars* = *ütköző autó*; *dashing cars* = *csattanó autó*) már jobban visszaadják a játék tényleges használatát.

Batár Levente

IV. Kulcsár László (Táncsics Mihály Közoktatási Intézmény és Tehetségközpont, Orosháza; felkészítő: Veres Ildikó)

V. Csoknyay Zoltán (Budapesti Fazekas Mihály Általános Iskola és Gimnázium, Budapest; felkészítő: Szentesné Péter Orsolya)

VI. Korózs Dorina (Magyarországi Németek Általános Művelődési Központja Gimnáziuma, Baja; felkészítő: Major Hajnalka)

VII. Töll Konrád (Eötvös József Gimnázium, Budapest; felkészítő: Gonda Zsuzsa)

VIII. Kéri Balázs (Vajda János Gimnázium, Keszthely; felkészítő: Hinger Tamás)

IX. Maksa Alexandra (Berze Nagy János Gimnázium, Szakiskola és Kollégium, Gyöngyös; felkészítő: Végh Hajnalka)

X. Jancsik Anna (Vörösmarty Mihály Gimnázium, Érd; felkészítő: Maróti Zsolt)

Közönségdíj: Bogdán Zsolt (Eötvös Loránd Műszaki Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, Kaposvár; felkészítő: Fábian Enikő).

Sólyom Réka

Kiemelt helyek, ahol lapunk biztosan kapható:

1052 Budapest Városház u. 3–5., 1062 Budapest Nyugati téri aluljáró, 2146 Mogyoród, Erdősész u. 2/a, 6000 Kecskemét, Kodály tér 9., 6722 Szeged, Kárász-Dugonics tér 1., 3500 Miskolc, Tiszai pu. csarnok, 3200 Gyöngyös, Páter Kiss Szaléz u. 22., 7600 Pécs, Indóház tér, 7400 Kaposvár, Kaposvár Plaza (Berzsenyi u. 1–3.), 8800 Nagykanizsa, Fő út 1., 9400 Sopron, Szechenyi tér, 9700 Szombathely, MÁV-csarnok, 8200 Veszprém, Kossuth u. 1., 4026 Debrecen, Debrecen Plaza (Péterfia u. 18.), 5000 Szolnok, Rozgonyi u. 1.

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Februárban Beregszászban megalakult az *Anyanyelvűpolók Kárpátaljai Szövetsége*. A szövetséget 2014. februári számunkban mutatjuk be.

*

A 41. *Édes anyanyelvünk nyelvhasználati versenyt* 2013. október 18-án **Szamosvölgyi Péter**, Sátoraljaújhely polgármestere és **Juhász Judit**, az ASZ elnöke nyitotta meg. Sodrásban címmel irodalmi összeállítást mutattak be az Óbesei Gimnázium tanulói. A háromnapos versenyt a díjkiosztás zárta a Kazinczy-emléksarnoknál.

*

A Nyíregyházi Főiskola Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete október 18-án tudományos emlékülést rendezett *A Krúdy-kutatás jelene és jövője* címmel. Az ülészakon **Kemény Gábor**, **Gintli Tibor**, **Fráter Zoltán**, **Karádi Zsolt** és **Pethő József** tartott előadást.

*

Kívül-belül megszépült a sátoraljaújhelyi *Kazinczy Múzeum* (amely 2013-tól már a Petőfi Irodalmi Múzeum tagintézménye). Az ünnepélyes megnyitás 2013. október 26-án volt, ettől kezdve látható *A szép és a jó* (Kazinczy és a művészetek) című állandó kiállítás, valamint az *Egy eltűnt vár nyomában* (régészeti kutatások a sátoraljaújhelyi Várhegyen 2007–2013) című kiállítás. (A múzeum épülete külön is figyelmet érdemel, egyes részleteiben hasonlít a budavári Sándor-palotára.)

Lőrincze Lajos emlékszoba Veszprémben

A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtárban (Komakút tér 3.) 2013. október 11-én, Lőrincze Lajos halálának 20. évfordulóján emlékszoba nyílt. A megnyitóbeszédet Balogh Ferencné ny. igazgatóhelyettes tartotta. Lőrincze Lajos életútjának ismertetése és értékelése után az előadó így mutatta be az emlékszobát: „Vessünk egy pillantást a kiállítás tárgyaira: íróasztala mellett állt ez a kis kerek asztal a karosszékkal: itt fogadta vendégeit, beszélgető társait. A fogason orkáncabátja lóg, a vállfa Eötvös-kollégista korából való. Háta mögött, keze ügyében a teljes nyelvészeti szakirodalom, könyvek, bekötött folyóiratok, dossziék. Csak meg kellett forgatni ezt a könyvesállványt, hogy a legfontosabbakat kézbe vehesse. Komoly bibliagyűjteménye volt; itt azt az Újtestamentumot állítottuk ki, melyet konfirmációjára kapott Pápán. A Biblia nemcsak református hitének mindennapi kísérője, hanem nyelvi példának kiapadhatatlan forrása is volt. A bicska is itt van: mert falusi leány hogyan lehetne meg bicska nélkül! Itt csak jelzésszerűen érzékeltethetjük óriási szépirodalmi könyvgyűjteményét,

amely egy egész szobát megtöltött. Képek és szobrok, faragások vették körül, köztük az itt látható Erzsébet-díj és az a padlóváza, melyet 1986-ban, 70. születésnapján Veszprém megyétől kapott. Diplomatafűzője sok érdekes utazásról tudna mesélni. Könyvek, fényképek, oklevelek, a diákkori kockás füzetecskék, gyakran gyorsírással, szentgáli, almádi, veszprémi találkozások meghívói, programjai – mind utalnak sokszínű kapcsolataira, kapcsolatainkra.”

Nyelvészeti könyvek

44. Kazinczy Napok. Csemadok városi választmánya, Hernád Lap- és Könyvkiadó, Kassa, 2012.

Adamikné Jászó Anna: *Klasszikus magyar retorika*. Holnap Kiadó, Budapest, 2013.

Balázs Géza szerk.: *A test szemiotikája*. MSZT, Budapest, 2013.

Balázs Géza – Kovács László – Szőke Viktória szerk.: *Hálózatok. Diszciplínák és metszéspontok*. Inter-MSZT-BOM-SZTE JGYPK, Szeged, 2013.

Fülöp Lajos – Lisztóczy László: *Költők, írók és tudósok a gyöngyösi gimnáziumból*. Konturs Kft., Gyöngyös, 2013.

Hódi Éva szerk.: *Beszéd- és szövegértés*. (Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada, 2012.) Ada, 2013.

Pomogáts Béla: *Jelenben élő múlt. Irodalmi tanulmányok*. Napkút, Budapest, 2013.

Pölcz Ádám szerk.: *Emlékezet: ünnep – fesztivál*. MSZT, Budapest, 2013.

Szilvási Csaba: *Szatmári helynevek igazgatásában*. Alfadat-Press, 2013.

„Várad várának az pogány török által megh szállásárul...” Szalárdi János emlékirata Várad 1660. évi veszedelméről. Hasonmás kiadás. Balla Tünde és Lakatos Attila szerk. OSZK – Budapest, Partium Kiadó, Nagyvárad, 2013.

A 2013–14. év eseményeiből

December 5. A nyelvújítás forgatókönyvei konferencia, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

2014. január 6. III. Czuczor-Fogarasi-konferencia, Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest

2014. április harmadik hete: 48. magyar nyelv hete: Beszédművészet – beszédtechnika.

2014. június 17–22. Első nyelvész-tábor, Sátoraljaújhely

2014. június 20–22. IV. anyanyelvi júnialis, Széphalom

2014. június 21. Irodalmi nyelvünk szülőföldjén. Az MNYKNT esszékonferenciája Széphalmon

Tisztelt Olvasó!

Szeretettel várjuk Önt a Polihisztor Könyvesboltban a humán tudományok széles körű választékával. Könyvesboltunkban a vásárlók megkapják a kiadói kedvezményeket, így a legkedvezőbb áron juthatnak kedvező olvasmányaikhoz, akár az eredeti árnál 20–80%-kal olcsóbban! Jelenleg 19 könyvkiadó kiadványai kaphatók, de a választék folyamatosan bővül. Tájékozódjon személyesen a 1053 Bp., Múzeum krt. 17. szám alatt vagy a www.polihisztorkonyv.hu weboldalon!

Bevezetés a budapestizmusokba

Megjelent Balázs Géza *A pesti nyelv* című könyve. A „városnyelvi kalauz” nyelvészeti és egyben lírai időutazás a budapesti nyelvben. A keményfedeles kötetet a város kevésbé ismert arcának fekete-fehér fényképei (Progli László képei) illusztrálják. A kötet (internetes) bolti forgalomban 3450–2450 forintot áron kapható: a Magyar Nyelvi Irodában 2013. december hónapban 2000 Ft-ért megvásárolható. Igények bejelentése: iroda@e-nyelv.hu, 06 30 318 9666.

Az Édes Anyanyelvünk új és régi számai folyamatosan kaphatók:

Polihisztor Könyvesbolt, 1053 Budapest, Múzeum krt. 17. www.polihisztorkonyv.hu

Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 1148 Budapest, Örs vezér tere 11. fszt. 1. www.e-nyelv.hu

A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljaújhely-Széphalom

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Szerkesztőségünk új elérhetősége:
Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkár,
ea.szerkesztoseg@gmail.com,
Szerkesztőségi fogadóóra:
szerda 15.00–16.00.

Mindenekelőtt az ez évi harmadik számunkban közölt rejtvények megfejtését adjuk meg.

I. Egy nyelvész és egy zeneszerző. 1. Üvegezés. 2. Tárogató. 3. Emberség. 4. Ebédezik. 5. Kényszer. 6. Orvoslás. 7. Gyógyvíz. A 100 éve elhunyt nyelvész Vámbéry Ármin (1832–1913), a zeneszerző Egressy Béni, aki 1843-ban zenésítette meg Vörösmarty Szózatát, s nyerte el ezért a Nemzeti Színház pályadíját.

II. Betűk helycseréje. 1. Kontár kántor. 2. Komor romok. 3. Molett omlett. 4. Fakó foka. 5. Elszánt álszent.

III. Nyolcszor nyolc. 1. Kérődzik. 2. Buzogány. 3. Litvánia. 4. Figyelem. 5. Öreganyó. 6. Csikóbőr. 7. Bakugrás. (Ez a megoldás több olvasónk figyelmét elkerülte, holott értelmező szótárunk is közli a bakugrás e jelentését. Többben ilyeneket írtak helyette: átsiklás, képzavar, túlugrás, vakugrás.) 8. Megrémül. A megjelölt átlóból kiolvasható verscím Kutya bál, illetve a sorok 5, 6, 2, 3, 8, 7, 4, 1 rendbe való átcsoportosításával Öszvérek. Szerzőjük az 1913. június 22-én született Weöres Sándor.

IV. Szójátékos csattanó. Azért, mert csak fél napra szól a jegyem.

A sorsolásban való részvételhez szükséges 65 pontot elérő megfejtőink közül ezúttal a következők a nyertesek: Daragó Lászlóné, Gyömrő, Frangepán út 47. (2230); Fleischmann Andorné, Budapest, Nezsider park 11. (1142); Gulyás Erzsébet, Monostorapáti, Rákóczi út 7. (8296); Kirsch Attila, Lovászpataona, Kossuth u. 91. (8553); Németh Emília, Szombathely, Kisfaludy S. u. 72. 2/18. (9700); Sebők János, Dunakeszi, Barátság útja 17. X. 61. (2120); Tóth Sándorné, Debrecen, Görgey u. 10. (4032); Ürögi Imre, Budapest, Vak Bottyán u. 10. (1182); Váradiné Bíró Zsuzsanna, Komárom, Koppány vezér u. 11. (2903); Varga Gáborné, Miskolc-Hejőcsaba, Világ u. 8. (3508). Nyereményük a „Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai” című, az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Tinta Könyvkiadó által közösen megjelentetett, egy pályázat legjobb darabjait tartalmazó kötet. A nyerteseknek ezúton gratulálunk!

A Pontozó új feladatai

I. Szótagokból közmondás! Az alábbiakban kilenc elég jól ismert közmondásunkat mutatjuk be, de úgy, hogy szótagjait összekevertük. Aki azonban figyelmesen nézi a szótagokat, előbb-utóbb felfigyel olyan szavakra, szóalakokra, amelyek a megkeresendő közmondásokban esetleg előfordulnak. Mivel a közmondások nem hosszúak – tizenöt szótagnál több egyikükben sincs –, olvasóink előbb-utóbb minden bizonnyal rájuk találnak. Segítségül annyit még elárulunk, hogy helyes megfejtés esetén a meglelt közmondások kezdőbetűiből fölülről lefelé egy olyan szót olvashatnak össze, amely lapunknak ebben a számában is megtalálható. A helyes megfejtésért közmondásonként 2 pont jár, s aki a belőlük összeolvasható szót is megtalálja, további 2 ponttal gazdagodhat. A telitalálatos megfejtés tehát 20 pontot ér.

1. NÁR-JA-DEN-A-GA-RA-ZET-MÁ-A-MOL-VI-HAJT-MAL-MIN-MA
2. TYA-SZER-DÁN-SÁR-BU-VOLT-VÁ-KU-EGY
3. LAL-ME-DA-GOT-A-HÍZ-SZE-JA-SZÁ-GAZ-JÓ
4. TOR-LAN-GA-GÓTT-PRÓ-LYE-DAT-FO-TÓ-A-KÁ-AJ-MÖ-NAK-HE
5. KÖZ-MEG-VÁGY-E-JÖN-VÉS-AZ-BEN-ÉT
6. RÉB-NAP-ZOK-VE-MA-EGY-TÚ-MINT-JOBB-HOL-EGY
7. BE-HÚS-LE-RÜL-MINT-KE-A-TÖB-A-VES
8. ÁL-KAL-HES-DISZ-É-MO-MAK-NÓ-DIK
9. SA-PRÓ-KI-A-BAN-SEM-JÁ-ZÁ-TA-FÉ-JÁT-SEN-HA

II. Verscímkereső. Mint a meghatározásokból is kiderül, minden sorhoz két megoldás tartozik. Az első szó utolsó szótagja és a második szó első szótagja azonos. Megfejtőink a közös szótagokat felülről lefelé összeolvastva eredményül V. Hugo egyik versének címét kapják (Nemes Nagy Ágnes fordításában). Minden megtalált közös szótagért 2 pont jár, a pontos címért pedig további kettő, tehát a telitalálatos megfejtés itt is 20 pont, mint az előző feladatban.

1. Malacokat hoz a világra – Ezüstfehér ötvözet:
2. Régies altatószer – Lakás része:
3. Ismert, „példás” tolnai falu – Kárpátaljai város:
4. Felszakadó lélegzet – Nők fejdíszje lehet:
5. Zúdul – Felszámol:
6. Kereskedő – Védjegy:
7. Más szóval – Ártalmas hőálló anyag:
8. 366 egységből áll – A fák korának jelölője:
9. Éra – Szentség:

III. Betűrejtvények – mondatba ágyazva. Nyolc olyan betűrejtvényt teszünk közzé, amelyek mind csupán két betűből állnak, megfejtésüket pedig nagyban megkönnyíti, hogy a keresendő szó vagy szóalak beleillik a mondatba, s így ezáltal az is értelmessé válik. De jó tudni, hogy a megfejtés nem egy kaptafára megy, sőt, mindegyik rejtvényt más-más módon kell, illetve lehet megfejteni. A rejtvényeket nagyobb és vastagabb betűkkel emeljük ki. Minden megoldás 2 pontot ér, a megszerzendő pontok száma tehát 16.

1. Ennek az embernek **KZ** regény az élete.
2. Reméljük, sportolóink **LK** a serleget.
3. Ez a siker mindennel **RF**.
4. **SE** bejelentés nélkül tették meg javaslatukat.
5. Mozgalom indult az **ÉŐ** gyermekekért.
6. A rendőrök lefűlelték az **ŐL**.
7. Ez egy rokon fajtáktól elütő, **MS** egyed.
8. Még épp elérte a kapu elé **ÍT** labdát.

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Baráti elismerés című, túloltdali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 81 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2014. február 1-jéig** tesék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást, sikeres megfejtést és boldog új esztendő kívánunk a rejtvények készítői:

Grétsy László (I., III.),
Láng Miklós (II.),
Schmidt János (IV.)

Kérdések és válaszok

? Aki eltéveszt valamit, nem elnézi, hanem benézi, nem vállalunk, felvállalunk, elvállalunk dolgokat, terheket, hanem bevállaljuk! Helyesnek tekinthető ez így?

! A *be* igekötő gyakori használatáról megoszlanak a vélemények. Vannak türelmetlen, indulatos megszólalások is, de olyanok is, amelyek pusztán leírják, rögzítik a nyelvi fejleményeket, de nem értékelik őket. Az a nyelvhasználó döntése, hogy igazodik-e a nyelvi divathoz, vagy kivonja magát alóla, és a hagyományosabb változatokat használja. A *be* igekötő több megszokott igekötő helyett áll újabbban, stílusa szlenges árnyalatú, illetve némi jelentésmegbővítést hordoz a megszokott igekötőkhöz képest. A *bevállal* kissé merészebb magatartást, némi vakmerőséget is magában foglal, mint az *elvállal*, *felvállal*. Régebben a *felvállal* igét is nehezményezték, mert a hivatali és a sajtónyelvben divatszóvá vált az *elvállal*, *vállal* helyett (vö. Nyelvművelő kézisztár, Tinta Könyvkiadó, 2005, 75., 181.)

? Egyazon könyvben két szerzőről szólva kétféle írásmódrakadtam, és mindkettő megtalálható például az MTA tanácsadó programjában is. Most már nagyon érdekel, melyik a helyes forma: *könyvalakban* vagy *könyv alakban* jelent meg?

! A főnévi jelzős szerkezetek írásában elég nagy a bizonytalanság. Az Osiris Kiadó Helyesírás című kötete (2004) a 116. oldalon a különírást javasolja az *alakú* melléknévvel alkotott szerkezethez hasonlóan: *könyv alakú*, *könyv alakban*, azaz 'valamire hasonló formában'. Ez található a Magyar helyesírási szótárban is: *könyv alakú*, *könyv alakban*.

? Rádióban, tévében gyakran hallok, hogy a riporter (és a riportalány is) 1 db dolgot rak. Én úgy tudom, 1 db-ot csak *tenni* lehet. Önöknek mi a véleményük erről?

! A *rak* és a *tesz* rokon értelmű igék, közös jelentésük a 'valahova helyez valamit'. A Magyar értelmező kézisztár a *rak* ige első jelentését így adja meg: „<Több (egynemű) tárgyat, darabos anyagot, több magatehetetlen embert> egymás után valahova tesz, helyez.” Ez megfelel az Ön elképzelésének. A szótár azonban így folytatja a *rak* jelentéseit: „<Egyetlen tárgyat, személyt> (valamire, valamibe, valahova) tesz. *Hova raktad a táskádat?*” Ezt a változatot bizalmas szóhasználatúnak minősíti. Valószínűleg a riporter és a riportalány is így használta.

? Magyaros-e a *veszi* a *fáradságot* kifejezés? Van-e helyette jobb?

! A *veszi* a *fáradságot* *valamire* kifejezést a régebbi nyelvművelő íráskor idegenszerűnek ítélték, helyette a *nem rest valamire*, *el-* vagy *rászánja magát valamire* szerkezeteket ajánlották. A magyar nyelv értelmező szótára (1962) megjegyzés nélkül felvette a *fáradság* szóval alkotott kifejezések közé, ezzel elismerve, hogy a szókincs részévé vált.

? Hogyan helyes aláírásban a nevem rövidítése? Szóközzel (B S) vagy szóköz nélkül (BS)?

! A személynév összes névelemének rövidített formája, vagyis a monogram szabályosan így írható: B. S. (tehát szóközzel, és a nagy kezdőbetűk után pontot téve). A mindennapi írásgyakorlatban azonban a monogram betűi után elmaradhat a pont (B S), sőt a betűk közötti szóköz is (BS), l. Helyesírás, Osiris, Budapest, 2004, 372.

? Melyik a helyénvaló forma: *élete virágában* vagy *élete virágjában*?

! A 'legszebb életkorában, ereje teljében' jelentésű állandósult szókapcsolat mindkét formában előfordul, mindkét alakváltozat helyes: *élete virágában*, *élete virágjában* (Forgács Tamás, Magyar szólások és közmondások szótára, Tinta, Budapest, 2003, 806.)

? Mi a különbség a *volna* és a *lenne* között?

! Hagyományosan a *volna* a jelenre, a *lenne* a jövőre vonatkozik (*ha nem volnék beteg, ott lennék holnap az előadáson*), de a mai nyelvben már nemigen érvényesül ez a különbség, a *lenne* a jelenre vonatkoztatva is használható. A választékos fogalmazásban a jóhangzás is befolyásolja, melyiket választjuk. De a 'mivé fejlődik, válik' jelentésű *lesz* ige feltételes módú alakjaként csak a *lenne* a jó: *híres orvos lenne belőle, ha többet tanulta*. Szerény(kedő) kérdésben viszont inkább a *volna* alak használatos: *volna egy perced számomra?* (Vö. Nyelvművelő kézisztár, Auktor Kiadó, Budapest, 1996, 628.)

? Hogy helyes: *Alfalu* – *alfalvi* vagy *alfalui*; *Mikháza* – *mikházi* vagy *mikházai*?

! A *-falu* utótagú helységnevek *-i* képzős melléknévi származéka hivatalosan *-falui*, a beszélt nyelvben találkozhatunk a *-falusi* alakváltozattal, a *-falvi* forma pedig ritkulóban van. A *-háza* utótag *-i* képzős alakja a hagyomány szerint *-házi*, vagyis a képző előtt kiesik a végső *a* hang, de terjedőben van a *-házai* változat is. Ennek oka az a törekvés, hogy egyértelműen vissza lehessen állítani a helynév eredeti alakját. Tehát a leggyakoribb alakok: *alfalui*, illetve *mikházi*, újabbban *mikházai*. (Nyelvművelő kézisztár, Auktor Kiadó, Budapest, 1996, 169., 263.)

? Hogyan helyes: *mountain bike-osok* vagy *mountainbike-osok*? (Nem mindig írható át *hegyikerékpárosokra*.)

! Ha a *mountain bike* kifejezéshez *-o/s* melléknévképző járul (illetve további jelek, ragok), az idegen írásmódú, többszavas kifejezés különírását megtartjuk, és a képzőt a második szó végén található hangérték nélküli betű miatt kötőjellel kapcsoljuk: *mountain bike-osok* (OH., 275., 1081.)

? Az *estvéledtem* kifejezés Kodály Zoltán Esti dal című szerzeményének első sorában (Erdő szélén estvéledtem) azt jelenti, hogy „az erdő szélén ért az este” vagy „mikor az erdő szélére értem, este lett”?

! Az *ott esteledik valahol* kifejezés jelentése 'ott tartózkodik valahol, amikor beáll az este'. Az ige létezik igekötős változatban is: *elesteledik* 'valakit meglep az este'. Ez utóbbival találkozunk Berzsenyi Levéltörredék barátnémhoz című versében, de metaforikus értelemben: „Már elesteledtem, Bébörult az élet vidám álarcája!”, vagyis (korán) megöregedtem, elkövetkezett életem estéje. (L. A magyar nyelv értelmező szótára, II. kötet, E–Gy, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960, 136.)

? Melyik a helyes egy konkrét cég neve helyett: *Társaság(unk)* vagy *társaság(unk)*?

! A kérdezett esetben intézménytípust jelölő szóról van szó, ezért a helyesírási szabályzat 188/d pontját tartjuk mérvadónak. Eszerint az intézménytípusokat jelentő szavakat kisbetűvel írjuk, ha valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak. Így tehát a *társaságunk* a javasolható forma. De a nagybetűs írásmód is terjed, mert ezzel hangsúlyosabbá válik a szövegben a szervezet, amelyről szó van.

? Jól gondolom, hogy ha egy test magatehetetlenül ki van téve a környezetének, és ennek során irányíthatatlan mozgást végez, akkor *hányódik*, a *hánykolódáshoz* viszont az is kell, hogy maga a test is hozzájáruljon a koordinálatlan mozgáshoz?

! Alapvetően így van, de a két szó jelentése nem határolódik el élesen egymástól. A magyar nyelv értelmező szótárában (III., 1960. 104–105.) a *hányódik* ige első jelentése ez: „<Dolog, tárgy vmely újra meg újra jelentkező lökő, taszító erő hatására> – rendszerint szabálytalanul és durván – föl-le vagy ide-oda mozdul, vetődik, dobálódik; táncol”. A további jelentések között azonban ilyenekkel is találkozunk: „<Személy> hol ide, hol oda kerül, vetődik”, „él, bolyong úgy, hogy állandó hely, lakás, munkahely nélkül, egy-egy rövid időre itt-ott megállapodik”. A *hánykolódik* első jelentése pedig tartalmazza a *hányódik* szót is: „nyugtalanul ide-oda mozog, forgolódik, testét dobálja; *hányódik*”. Továbbá az elme, lélek vívódásának kifejezésére a *hánykolódik* és a *hányódik* ige is megfelelő.

Összeállította: **Hujber Szabolcs**

